MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
VERSLO TEISĖS KATEDRA

ANA ŠČIGLO
Verslo teisės programa (62401S105)

ESMINĖ ŠALIŲ NELYGYBĖ KAIP ATSISAKYMO NUO SUTARTIES PAGRINDAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Doc. dr. Egidijus Baranauskas

VILNIUS, 2008

TURINYS

Įvadas....3
1. Esminės šalių nelygybės koncepcijos atsiradimo istorinės prielaidos – Laesio enormis doktrina ir jos evoliucija šiuolaikiniame sutartinių teisinių santykių reglamentavime. 8
2. Esminės šalių nelygybės institutas kitose teisinėse sistemose....13
2.1. Esminės šalių nelygybės reglamentavimas UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų rinkinyje. 13
2.2. Esminės šalių nelygybės įtvirtinimas Europos sutarčių teisės principų rinkinyje (PECL).18
2.3. Prancūzijos nacionalinė teisė.....21
2.4. Vokietijos nacionalinė teisė.....22
2.5. Italijos nacionalinė teisė. 22
2.6. Turkijos nacionalinė teisė.....23
2.7. Anglijos nacionalinė teisė.....25
2.8. Jungtinių Amerikos Valstijų nacionalinė teisė. 27
2.9. Kvebeko nacionalinė teisė. 30
3. Esminę šalių nelygybę reglamentuojančio instituto vieta ir taikymo gairės Lietuvos Respublikos nacionalinėje teisėje. 33
3.1. Esminės šalių nelygybės reglamentavimas Lietuvos Respublikos teisėje....33
3.2. Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka esminę šalių nelygybę reglamentuojančio instituto įtvirtinimui Lietuvos Respublikos nacionalinėje teisėje. 38
Išvados....43
Bibliografija....46
Santrauka 50
Summary....52

Įvadas

1. Temos aktualumas ir problematika.

Plėtojantis ekonominiams santykiams pasaulyje daugėja ir sudaromų sutarčių, todėl įvairių sutarčių sudarymas gali būti traktuojamas kaip natūralus kasdienis reiškinys. Kaip numato Lietuvos Respublikos civilinio kodekso[1] (toliau - LR CK) 6.154 str., "sutartis yra dviejų ar daugiau asmenų susitarimas sukurti, pakeisti arba nutraukti civilinius teisinius santykius, kai vienas ar keli asmenys įsipareigoja kitam asmeniu ar asmenims atlikti tam tikrus veiksmus (ar susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų atlikimo), o pastarieji įgyja reikalavimo teisę". Taigi šalių susitarimas tampa civiline sutartimi tik tada, kai juo siekiama sukurti, pakeisti arba panaikinti civilinius teisinius santykius. Labai svarbu yra pabrėžti, kad pagrindinė prielaida šalių teisėms ir pareigoms pagal sudarytą sutartį atsirasti yra tinkamai ir teisingai sudaryta sutartis. Dėl to, sudarant civilines sutartis, svarbu ne tik laikytis įstatyme nustatytos konkrečios sutarties formos, bet ir kitų ne mažiau svarbių sutarčių sudarymo taisyklių.

Taigi sutarties institutas yra nepaprastai svarbus tiek pavieniam asmeniui, tiek visai visuomenei ir valstybei: be sutarties negalima įsivaizduoti rinkos egzistavimo galimybių, nes sunkiai būtų įmanomi prekių ir paslaugų mainai tarp valstybių, fizinių ir juridinių asmenų, be to, sutartis padeda sumažinti įtampą tarp socialinių grupių, derinti skirtingus įvairių asmenų interesus[2]. Tačiau įstatymų leidėjas labai teisingai numatė, kad tam tikrais atvejais vienos iš sudarytos sutarties šalių teisės ir teisėti interesai gali būti pažeisti dėl nesąžiningų kitos šalies veiksmų, pavyzdžiui, kai šalys, tiek sudarydamos civilines sutartis, tiek vykdydamos derybas dėl sutarčių sudarymo, atsiduria padėtyje, kai viena šalis kitos šalies sąskaita įgyja neproporcingai didelį pranašumą, tuo tarpu kita šalis negauna nieko arba jos gaunama nauda yra neproporcingai maža, atsižvelgiant į jos prievoles (t. y. susidaro esminė sutarties šalių nelygybė, kuriai esant atitinkamai atsiranda tam tikros teisinės pasekmės). Todėl įstatymų leidėjas, siekdamas apsaugoti sąžiningos šalies teises ir teisėtus interesus, be sutarčių negaliojimo instituto, sukūrė institutą, reglamentuojantį esminę šalies nelygybę, kuriai esant sutarties sudarymo momentu sąžininga šalis įgyja teisę vienašališkai atsisakyti nuo sutarties, pažeidžiančios jos teisėtus lūkesčius.

Taigi pasirinktame magistro baigiamajame darbe yra labai svarbu ir aktualu išnagrinėti esminės šalių nelygybės teisinį reglamentavimą bei praktinius šio instituto taikymo aspektus. Juk esminės šalių nelygybės įtvirtinimo tikslas – užtikrinti sutarties šalių interesų pusiausvyrą, teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų laikymąsi.

---

[1] Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

[2] Jarulaitis M. Vienašališko sutarties nutraukimo pagrindai, tvarka bei pasekmės Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje. //Teisės problemos, 2006, Nr. 2 (52). P. 25-39.

Taip pat tema “Esminė šalių nelygybė kaip atsisakymo nuo sutarties pagrindas” yra aktuali dėl to, kad esminės šalių nelygybės principo įtvirtinimas Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje (kadangi yra įtvirtintas tik 2001 m. įsigaliojusiame CK) yra naujovė, atkeliavusi į naująjį Civilinį kodeksą kaip privatinės teisės vienodinimo pasekmė su visais iš to išplaukiančiais teigiamais ir neigiamais aspektais. Atsižvelgiant į šią aplinkybę, Lietuvos civilinėje teisėje, kas yra aktualiausia pasirinktai temai, šis institutas kelia diskusijų dėl jo taikymo, kadangi jis nėra pakankamai išgvildentas ir išnagrinėtas nei teisinėje literatūroje, nei teismų praktikoje.

Todėl analizuojant pasirinktą temą, bus bandoma išsamiai atskleisti esminės šalių nelygybės sampratą, šios koncepcijos atsiradimo istorines prielaidas. Taip pat bus bandoma paanalizuoti Lietuvos Respublikos nacionalinių teismų bei užsienio valstybių teismų formuojamą praktiką šiuo klausimu bei nustatyti šio instituto praktinio įgyvendinimo problemas.

2. Tyrimo problema.

Kaip minėta aukščiau, esminės šalių nelygybės įtvirtinimo Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje paskirtis yra užtikrinti sutarties šalių interesų pusiausvyrą, teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų laikymąsi. Taigi darbe yra būtina išsiaiškinti, ar esminę šalių nelygybę įtvirtinantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.228 straipsnis yra veiksmingas, ar jis sugeba patenkinti esminės šalių nelygybės įtvirtinimo vidaus teisės sistemoje tikslą ir kaip yra užtikrinamas jo veikimo mechanizmas.

Taip pat atsižvelgiant į tai, kad esminės šalių nelygybės sąvoka atsirado Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse pasirinkus UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų ir Europos sutarčių teisės principų rinkinius kaip esminį modelį, kurio pagrindu buvo formuojamos bendrosios sutarčių teisės taisyklės, būtų labai tikslinga išanalizuoti minėtuose principų rinkiniuose įtvirtinamą esminės šalių nelygybės institutą, jo ypatumus, bei įtaką perkeliant jų nuostatas į Lietuvos nacionalinę teisę.

3. Tyrimo hipotezė.

Esminės šalių nelygybės, kaip atsisakymo nuo sutarties pagrindo, veikimo mechanizmas yra pakankamai veiksmingas Lietuvos Respublikoje ir atitinka jo įtvirtinimo vidaus teisės sistemoje tikslą.

4. Tyrimo objektas ir dalykas.

Šio magistro baigiamojo darbo (tema “Esminė šalių nelygybė kaip atsisakymo nuo sutarties pagrindas”) tyrimo objektas yra esminė šalių nelygybė kaip pagrindas vienašališkai atsisakyti nuo sutarties.

Šio magistro baigiamojo darbo dalykas – vienašalis atsisakymas nuo sutarties kaip vienas iš alternatyvių būdų nutraukti sutartį, tokio atsisakymo prielaidos ir galimybės..

5. Tikslas ir uždaviniai.

Atsižvelgiant į pasirinktą tyrimo dalyką, tiesioginis šio darbo ***tikslas*** yra išsamiai bei kompleksiškai išnagrinėti esminės šalių nelygybės doktriną, jos teorinius, praktinius aspektus, išanalizuoti nacionalinių bei užsienio teismų praktiką šia tema, nagrinėjamo instituto įgyvendinimo mechanizmą.

Siekiant iškelto magistro baigiamojo darbo tikslo keliami tokie ***uždaviniai***:

1. Išanalizuoti esminės šalių nelygybės doktrinos atsiradimą nulėmusias prielaidas.
2. Atskleisti esminės šalių nelygybės sampratą, taip pat apibrėžti turinį vadovaujantis Lietuvos Respublikos, tai pat užsienio valstybių normine medžiaga bei moksline doktrina.
3. Įvertinti esminę šalių nelygybę reglamentuojančio instituto pritaikomumą ir reikalingumą atskiroms sutarčių rūšims (pvz., vartojimo sutartims, darbo sutartims ir pan.).
4. Apibendrinti Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių bei tarptautinio masto teismų formuojamą praktiką šiuo klausimu.
5. Įvertinti privatinės teisės vienodinimo įtaką Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtintoms bendrosios sutarčių teisės nuostatoms
6. Atliktos analizės pagrindu suformuluoti išvadas ir pateikti pasiūlymus dėl LR CK įtvirtinto esminės šalių nelygybės instituto veikimo mechanizmo veiksmingumo tiek nacionalinės teisės atžvilgiu, tiek pasauliniu mastu.

6. Pagrindinės sąvokos.

1. Sutartis.
2. Sutarčių nutraukimas.
3. Esminė šalių nelygybė.

Sutartis. Sutarties samprata yra pateikiama LR CK 6.154 str., kuris nurodo, kad “sutartis yra dviejų ar daugiau asmenų susitarimas sukurti, pakeisti ar nutraukti civilinius teisinius santykius, kai vienas ar keli asmenys įsipareigoja kitam asmeniui ar asmenims atlikti tam tikrus veiksmus (ar susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų atlikimo), o pastarieji įgyja reikalavimo teisę”.

Sutarčių nutraukimas. Kalbant apie sutarčių nutraukimą, reikėtų turėti omenyje LR CK 6 knygos XVIII skyrių „Sutarčių pabaiga“, kuris įtvirtina pagrindinius atvejus, kada gali būti nutraukta sutartis. Sutartis gali pasibaigti, t.y. gali būti nutraukta, tik pačioje sutartyje ar įstatymuose nustatytais atvejais. Taip pat pažymėtina, kad sutartis gali būti nutraukta arba šalių susitarimu, arba vienašaliu pranešimu, arba kreipiantis į teismą. Du pastarieji sutarties nutraukimo būdai iš dalies atskleidžia ir tiriamą esminės šalių nelygybės principą, įtvirtintą LR CK 6.228 str.

Esminė šalių nelygybė. Esminė šalių nelygybė – tai situacija, kai sutarties sudarymo metu sutartis ar atskira jos sąlyga nepagrįstai suteikia kitai sutarties šaliai perdėtą pranašumą[3]. Tokiu atveju nukentėjusiai šaliai suteikiama teisė atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos prieš sudarant sutartį arba, jei sutartis sudaryta, kreiptis į teismą su prašymu pakeisti nesąžiningas sutarties sąlygas. Sprendžiant, ar šalių nelygybė yra esminė, būtina atsižvelgti į daugelį aplinkybių – sutarties rūšį, pobūdį, tikslą, šalių tarpusavio santykius, jų patirtį, elgesį derantis ir t.t.[4].

7. Tyrimo metodai.

Siekiant įgyvendinti šiame darbe iškeltus uždavinius tyrimui bus naudojami tiek teoriniai (naudojami kaip mąstymo operacijos), tiek empiriniai (naudojami praktikoje, renkant ir kaupiant konkrečius tyrimo duomenis) tyrimo metodai.

<u>*Teoriniai tyrimo metodai*</u>. Darbe bus naudojamas *genetinis metodas*, kuris bus naudojamas siekiant išsiaiškinti pradines esminės šalių nelygybės doktrinos atsiradimo ir vystymosi sąlygas, pagrindines principo vystymosi kryptis, mėginama paaiškinti esminės šalių nelygybės, kaip *Laessio enormis* doktrinos[5], ir LR CK įtvirtinto esminės šalių nelygybės principo genezę praeityje ir dabartyje.

Taip pat *analizės metodo* pagalba bus siekiama atskleisti esminės šalių nelygybės turinį, išskirti šio principo elementus, aktualumą šiandieninėje teisinėje praktikoje, o *sisteminės*

[3] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr.74-2262. (Civilinis kodeksas).
[4] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Jusititia, 2003, P. 305.
[5] Romėnų teisėje – nuostoliai, kuriuos patyrė pardavėjas dėl to, kad prekė pirkėjui buvo parduota už kainą, neatitinkančią tikrosios prekės vertės. Atvejai, kai kaina siekė tik pusės tikrosios prekės vertės, sąlygojo sandorio pripažinimą negaliojančiu. Энциклопедия Брокгауза Ф. А. И Ефрона И. А. (1890 1916 г.г.), www.brocgaus.ru/text/000/460.htm (prisijungimo laikas: 2007.11.20).

analizės metodo pagalba - išsiaiškinti minėto instituto sąveiką su kitais sutarčių galiojimo institutais.

Darbe taipogi plačiai bus naudojamas ir *lyginimo metodas*, kuris padės išanalizuoti Lietuvos ir kitų valstybių teisės aktus bei tarptautinius teisės dokumentus, kuriuose yra įtvirtinamas bei sureguliuojamas toks vienašalio atsisakymo nuo sutarties pagrindas kaip esminė šalių nelygybė, kaip jis yra interpretuojamas skirtingų valstybių teisminėse institucijose. Vargu ar šiandien be šio metodo taikymo gali apsieiti bet kuris mokslinsis tyrimas.

Tyrimo metu išanalizuotai medžiagai apibendrinti bei išvadoms ir pasiūlymams pateikti bus panaudotas *apibendrinimo metodas*.

Empiriniai tyrimo metodai. *Dokumentų analizės metodą* galima būtų išskirti kaip pagrindinį empirinį tyrimo metodą, naudotą tyrimo temai atskleisti, kadangi jo pagalba yra tiriami pagrindiniai esminės šalių nelygybės principą įtvirtinantys šaltiniai – Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių, palaikančių tiriamą doktriną, teisės aktai bei tarptautinio pobūdžio teisės dokumentai.

Be to, siekiant atskleisti esminės šalių nelygybės praktinio įgyvendinimo aspektus bei įvertinti šio principo įtvirtinimo valstybių teisinėje sistemoje veiksmingumą bei naudingumą, bus naudojama Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių nacionalinių teismų bei tarptautinio masto teismų išnagrinėtų bylų *kiekybinė ir kokybinė analizė*.

1. Esminės šalių nelygybės koncepcijos atsiradimo istorinės prielaidos – Laesio enormis doktrina ir jos evoliucija šiuolaikiniame sutartinių teisinių santykių reglamentavime.

Esminės šalių nelygybės koncepcijos susiformavimui ir jos įtvirtinimui įvairių pasaulio valstybių teisinėse sistemose turėjo įtakos *laesio enormis* doktrina, kuri buvo pradėta vystyti dar nuo Justiniano laikų.

Romėnų teisėje *laesio enormis* doktrina reiškė žalą, kurią patyrė pardavėjas dėl to, kad jo praduodama prekė buvo parduota už kainą, neatitinkančią tikrosios prekės vertės[6].

Pagal Romėnų teisę kiekviena šalis mainais už perkamą daiktą turėjo atiduoti daiktą, turintį vienodą arba panašią vertę kaip ir perkamo daikto. Nelygūs mainai buvo laikomi nesąžiningais.

Klestint mainų ūkiui vergovės laikais prekės kainą susiformuodavo priklausomai nuo rinkos sąlygų ir išskirtiniais atvejais galėjo būti tiek mažesnė, tiek didesnė už tikrąją daikto kainą.

Dėl to imperatorių laikais buvo padarytas bandymas privestinai sureguliuoti parduodamos prekės kainos dydį (esant atitinkamiems santykiams). Būtent 285 m. pr. Kr. pagal imperatoriaus Diokletiono ir imperatoriaus Maksimiono nutarimą (reskriptą) pirkimo-pardavimo sandoris galėjo būti panaikintas esant „laesio enormis“, t.y. „labai didelei žalai“ pardavėjui . Pagal minėtą reskriptą tokia žala atsirasdavo, jei nustatyta parduotos prekės kaina *NE*siekdavo pusės tikrosios parduodamos prekės vertės. O tikrąją prekės kainą Romėnų teisė traktavo kaip rinkos kainą, nustatytą panašioms prekėms, parduodamoms panašiomis sąlygomis[7].

Pagrindinis Romėnų teisės aktas, įtvirtinantis Laesio Enormis koncepciją, buvo Justiniano kodeksas (parengtas ir išleistas 528-534 m.):

> ***„Rem maioris pretii si tu vel pater tuus rninoris pretii distraxit, humanum est, ut vel pretium te restituente empotoribus fundum venditum recipias auctoritate intercedente iudicis, vel, si emptor elegerit, quod deest iusto pretio recipies. Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri pritii soluta sit (C. 4.44.2*). –** **Jeigu tu ar tavo tėvas pusdykiai pardavėte daiktą, kuris iš tikrųjų kainuoja daugiau, tai žmogiška yra pripažinti, kad tu, padedamas teisminės valdžios, gali atgauti savo parduotą turtą, grąžinęs pirkėjui jo sumokėtą už pirkinį pinigų**

[6] Энциклопедия Брокгауза Ф. А. и Ефрона И.А. (1890-1916 гг). http://www.brocgaus.ru .
[7] Gordley J. Equality of Exchange. http://ndebates.com/board/government/97.htm (prisijungimo laikas: 2007.12.14).

sumą, arba, jeigu pirkėjas sutinka, tu gali prašyti pirkėjo primokėti iki teisingos kainos trūkstamą pinigų dalį. Kaina laikoma pernelyg maža, jeigu ji mažesnė už pusę tikrosios parduodamos prekės vertės.“[8]

Būtent šis teisės aktas įtvirtino normą, suteikiančią vienai iš sutarties šalių teisę atsisakyti nuo sutarties tuo atveju, jeigu daiktas buvo parduotas už žymiai mažesnę kainą nei buvo jo tikroji vertė. Justiniano kodeksas yra nors ir nežymus, bet labai vertingas sutarties šalių interesų pusiausvyros koncepcijos įtvirtinimo Romėnų teisėje įrodymas[9]. Tokios normos sukūrimo pagrindinė prielaida buvo valstybės siekis apsaugoti žemės pardavėjų interesus, todėl šios normos įtvirtinta taisyklė buvo taikoma pardavėjų atžvilgiu ir nebuvo numatytas jos galiojimas pirkėjo atžvilgiu, kadangi pirkėjai buvo laikomi labiau patyrusiais ir daugiau išmanančiais prekybos srityje.

Atkreiptinas dėmesys, kad Romėnų teisės aktų įtvirtinta Laesio enormis koncepcija mokslininkų buvo traktuojama labai skirtingai. Vieni jų įžvelgia šios normos tikslą padėti įstatymų leidėjui kovoti su galima pirkėjo apgavyste, t.y. suteikti suklydusiam pardavėjui pagalbos priemonę ir pan. Tačiau labiau tikėtinas ir priimtinas imperatoriaus Diokletiono įtvirtintos normos aiškinimas būtų toks: įtvirtinant Laesio enormis reglamentuojančią normą pagrindinis dėmesys buvo kreipiamas į suvaržytą pardavėjo materialinę padėtį, kuri galėjo lemti neapgalvotą ir nenaudingą pardavėjo elgesį pirkėjo naudai.

Aptariamos normos privalumas pardavėjo atžvilgiu buvo tas, kad pirkėjas, sumokėjęs už daiktą dvigubai daugiau negu yra tikroji pirkinio vertė, negalėjo remtis laesio enormis. Nors turint omeny, kad apgavystė galima tiek iš pirkėjo, tiek iš pardavėjo pusės (kadangi tiek viena šalis, tiek kita gali potencialiai klysti), pagal visas aplinkybes gali būti daroma prielaida, kad šis nutarimas turėjo numatyti vienodą pirkėjo ir pardavėjo padėtį tuo atveju, kai už pirkinį buvo sumokama dvigubai daugiau/mažiau negu daiktas vertas iš tikrųjų. Tačiau minėtas teisės aktas numatė tik *nukentėjusio pardavėjo apsaugą*. Tokį normos aiškinimą sąlygojo tais laikais vyravęs suvokimas, kad suvaržyta materialinė padėtis gali nulemti nenaudingą pardavimą (būtent turint tikslą skubiai gauti reikiamą pinigų sumą), tačiau jokių būdu neverčia nenaudingai pirkti, kadangi esant suvaržytai materialinei padėčiai pirkimas dažniausiai tiesiog gali būti atidėtas.

Pažymėtina ir tai, kad Justiniano kodekso norma, reglamentuojanti galimą sutarties šalių įsipareigojimų disproporciją sutarties sudarymo momentu, suteikė teisę nukentėjusiajai šaliai tik vienašališkai atsisakyti nuo sutarties, bet nereikalavo būtinumo pripažinti tokią sutartį

[8] Римское частное право. И.С.Перетерский, И.Б.Новицкий и др. Москва: Юриспруденция, 1999, http://yuridlit.narod.ru/11/01/ch35_1.html.
[9] Ahmet Cemil Yildirim. Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria? (http://elaw.murdoch.edu.au/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf)

negaliojančią. Tokį Laesio enormis institutą įtvirtinančios normos aiškinimą būtų galima vertinti kaip Romėnų teisės viešpatavimo laikais vyraujantį požiūrį, kad esminė šalių nelygybė kaip tokia nebuvo traktuojama kaip rimtas sutarties negaliojimo pagrindas[10].

Taip pat pasakytina ir tai, kad Justiniano kodeksas buvo vienintelis Romėnų teisė šaltinis, numatantis išimtis dėl esminės šalių nelygybės siekiant išlaikyti sutarties šalių pusiausvyrą. Visi kiti teisės aktai (pvz., Digestas 19.2.22.3 ir Digestas 4.4.16.4) numatė, kad šalims, dalyvavusioms pirkimo-pardavimo santykiuose, buvo leidžia pergudrauti viena kitą[11].

Tik vėlesniais laikais, kai Glosatoriai pateikė Justiniano kodekso išaiškinimus, sutarties šalių tarpusavio įsipareigojimų pusiausvyros principas buvo pradėtas taikyti abiems šalims (ne tik pardavėjų atžvilgiu, bet ir pirkėjų), bei galiojo ne vien tik sutartims, kurių objektas buvo žemė, bet ir visoms kitoms sutarčių rūšims.

12-14 a., kai Europoje ėmė klestėti komerciniai santykiai, Laesio enormis doktrina įgavo šiek tiek kitokią, žymiai platesnę, reikšmę. Atsiradus sandorių skirstymui į komercinius ir nekomercinius, buvo kitaip pažvelgta ir į sandorių šalių interesų pusiausvyrą – išskirti subjektyviniai sandorių, kuriuose aptinkamas šalių tarpusavio įsipareigojimų neatitikimas, negaliojimo pagrindai (t.y. dėl sutarčių šalių valios trūkumų), kurie buvo skirti ir galiojo tik sutarties šalims, nesusijusioms tiesiogiai su prekyba, t.y. ne prekiautojams (*„non-merchant parties”*).[12]

Anot tų laikų autorių, sudaryto sandorio šalių tarpusavio įsipareigojimų neatitikimą galėjo lemti vienos iš šalių asmeniniai valios trūkumai (tokie kaip nežinojimas, neapdairumas, sunki ekonominė padėtis sutarties sudarymo momentu ar kitos susidėjusios sunkios aplinkybės, įtakojusios šalies apsisprendimą sudaryti sutartį, ir pan.), ypač kalbant apie nekomercines sutartis arba sutartis, kurių šalys buvo skirtingų veiklos ir kompetencijos sričių. Tokią mintį iškėlė tuometinis mąstytojas Baldo degli Ubaldi 14 a. Šios jo pažiūros į sutarties šalių įsipareigojimų disproporciją vėliau atsispindėjo 16 a. scholastinėsė idėjose ir reiškėsi per du pagrindinius asmens valios trūkumus, kuriais galėjo įtakoti asmens apsisprendimą sudarytį konkrečią sutartį: nemokšiškumas (arba nežinojimas) ir būtinumas, esant tam tikroms susiklosčiusioms aplinkybėms. Esant bent vienam iš šių pagrindų, nukentėjusiai šaliai buvo suteikiama teisė nutraukti sudarytą sutartį[13].

Taigi vertinant Laesio enormis doktrinos atsiradimo prielaidas, akivaizdu, kad apie esminę sutartinių santykių šalių nelygybę pradėta kalbėti labai seniai, dar prieš pusantro

[10] Ten pat.
[11] Ten pat.
[12] Ahmet Cemil Yildirim. Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria? P. 97. (http://elaw.murdoch.edu.au/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf)
[13] Ten pat, P. 98.

tūkstančio metų – Romos Imperijos klestėjimo laikais. Tačiau turint omeny pirma, kad tuo metu valstybė dar neturėjo pakankamai praktikos kokybiškai ir visapusiškai sureguliuoti tik besimezgančius sutartinius santykius, ir antra, kad pardavėjai neturėjo pakankamai patirties pirkimo-pardavimo santykiuose lyginant su pirkėjais, visgi teisinės apsaugos pirmenybė buvo teikiama pardavėjui, t.y. būtent pardavėjo, kaip silpnosios santykių šalies, interesus buvo siekiama apsaugoti valstybės pagalba, įtvirtinus „labai didelės žalos“ (laesio enormis, angl. „*enormuos damage*“) pardavėjui normą.

Be to, *Laesio enormis* doktrina visada buvo traktuojama kaip keistas ir stebėtinas dalykas. Ji nėra minima Digestuose (lot. *digesta* – „*sutvarkyta*“)[14], kaip jau buvo užsiminta aukščiau, ir tik du kartus apie Doktriną yra kalbama Justiniano kodekse (4.44.2 ir 8 straipsniuose). Atkreiptinas dėmesys, kad ilgainiui po Romėnų teisės perėmimo Laesio enormis doktrina kaip tokia – numatanti pardavėjo, kaip silpnesnės šalies gynimą, - buvo iš tikrųjų gana stipriai plėtojama, tačiau visą šį Doktrinos klestėjimo procesą vainikavo lėtas, bet pastovus jos žlugimas – šiais laikais Doktrina sulaukė didelės kritikos[15] ir daugelio kontinentinės Europos valstybių Doktrina nebuvo pripažįstama, jų kodeksai kategoriškai draudė šios Doktrinos taikymą nacionalinėje teisėje. Tokią kritiką lėmė tai, kad didžiausiose 19 a. kodifikacijose Laesio enormis doktrinos buvo atsisakyta, laikant, kad įsipareigojimų vertės skirtumas pats savaime negali lemti sutarties negaliojimo. Tačiau nepaisant šios teorinės kritikos, daugelio valstybių teisėje ir teismų praktikoje vis dėlto buvo suteikiama teisinė gynyba tais atvejais, kai sutartinių įsipareigojimų disproporcija buvo itin didelė, kadangi būtent itin neproporcingi įsipareigojimai liudija, jog sudarant sutartį šalių valia dėl jos turinio buvo ne laisvai išreikšta, bet iškreipta dėl apgaulės ar dėl pasinaudojimo kitos šalies silpnumu (nepatyrimu, neišmanymu, neatidėliotinais poreikiais, priklausomybe ir pan.)[16]. Kaip pavyzdį būtų galima pateikti ištrauka iš Prancūzijos civilinio kodekso[17], kurio 1674 straipsnis numato, kad pardavėjas turi teisę atsisakyti nuo tokios nekilnojamojo turto pirkimo-pardavimo sutarties, kurią sudarydamas jis patiria nuostolį, didesnį nei 7/12 tikrosios parduoto turto vertės („*Where a seller has suffered a loss greater than seven-twelfths of the price of an immovable, he is entitled to apply for rescission of the sale, even though he may have expressly renounced in the contract the faculty of applying for that rescission and have declared to donate the surplus*“).

Analizuojant Laesio enormis doktrinos evoliucija pastebima, kad šiuolaikiniame pasaulyje Laesio enormis doktrinai, bylojančiai apie galimybę atsisakyti nuo sutarties esant esminei šalių tarpusavio įsipareigojimų nelygybei, suteikiama daugiau reikšmės inkorporuojant

[14] **Digestai** – romėnų teisininkų rinkiniai, romėnų teisės kodifikacijos (*Corpus iuris civilis*) sudėtinė dalis (Laisvoji enciklopedija Vikipedija - http://lt.wikipedia.org/wiki/Pandektos).
[15] Apie tai bus kalbama skyriuje “Esminės šalių nelygybės įtvirtinimas Europos sutarčių teisės principuose (PECL)“.
[16] Gordley J. Equality in Exchange. California, Law Review. 1981, vol. 69. P. 1626-1629.
[17] Prancūzijos civilinis kodeksas internete http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm .

ją į bendrąją klaidos, suklydimo doktriną[18]. Todėl šiandien *Laesio enormis* sąvoka yra labai dažnai tapatinama su klaida, suklydimu[19] – šiuolaikinėje teisinėje doktrinoje laikoma, kad tiek laesio enormis, tiek klaidos teisinės pasekmės yra tapačios, nes pagal doktriną, laesio enormis priklauso specialiai klaidos rūšiai, vadinamai *vykdymo vertės klaida*.[20]

[18] Zwalve W.J. *SNELL V. BEADLE* – The Privy Council on Roman Law, Norman customary law and the ius commune. Leiden, 2002, P. 385. (http://openaccess.leidenuniv.nl)

[19] Pagal doktriną laikoma, kad laesio enormis patenka į suklydimo apibrėžimą, kuriuo pagal LR CK 1.90 straipsnį laikoma klaidinga prielaida apie egzistavusius esminius sandorio faktus sandorio sudarymo metu ir kuris turi esminės reikšmės, kai buvo suklysta dėl paties sandorio esmės, jo dalyko ar kitų esminių sąlygų arba dėl kitos sandorio šalies civilinio teisinio statuso ar kitokių aplinkybių, jeigu normaliai atidus ir protingas asmuo, žinodamas tikrąją reikalų padėtį, panašioje situacijoje sandorio nebūtų sudaręs arba būtų jį sudaręs iš esmės kitokiomis sąlygomis, taip pat, jeigu klydo abi šalys arba vieną šalį suklaidino kita šalis, neturėdama tikslo apgauti, taip pat kai viena šalis žinojo ar turėjo žinoti, kad kita šalis suklydo, o reikalavimas, kad suklydusi šalis įvykdytų sutartį, prieštarautų sąžiningumo, teisingumo ar protingumo principams.

[20] Unexpected circumstances. Slovenian report by Matjaž Tratnik, Univercity of Meribor (www.unexpected-circumstances.org/Slovenian%20report.doc)

2. Esminės šalių nelygybės institutas kitose teisinėse sistemose.

Pereinant nuo esminės šalių nelygybės instituto reglamentavimo bei reguliavimo šiuolaikiniame pasaulyje, labai svarbu yra išanalizuoti, kaip esminė šalių nelygybė yra traktuojama tiek tarptautiniu lygmeniu, turint omenyje teisės unifikavimą ir vienodinimą pasauliniu mastu, tiek individualiai skirtingų pasaulio valstybių teisinėse sistemose, atsižvelgiant į jų ypatumus.

Kalbant apie esminės šalių nelygybės reglamentavimą tarptautiniu lygmeniu, svarbu išskirti tris įtakojusius bendrosios sutarčių teisės vienodinimą dokumentus, kuriuose yra kalbama apie šalių interesų pusiausvyros pažeidimo sutartiniuose teisiniuose santykiuose reguliavimą tarptautiniu mastu.

Todėl toliau darbe bus glaustai aptari bei paanalizuoti šie dokumentai, kuriais buvo žengtas esminis žingsnis link privatinės teisės unifikavimo:

1. UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principai (angl. *UNIDROIT principles for International Commercial Contracts*);
2. Europos sutarčių teisės principai (angl. *The Principles of European Contract Law*, toliau – PECL);
3. 1980 m. Vienos Konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių (angl. *Convention on Contracts for the International Sale of Goods*, toliau – Vienos Konvencija).

2.1. Esminės šalių nelygybės reglamentavimas UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų rinkinyje.

Pirmiausia reikėtų pradėti nuo UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų (toliau – UNIDROIT principai), kadangi būtent šis dokumentas buvo pirmas, nuo kurio prasidėjo tarptautinės privatinės teisės unifikavimas. Be to, paminėtina ir tai, kad UNIDROIT principų apimtis yra žymiai platesnė negu dviejų kitų aukščiau įvardintų teisės aktų, kadangi dabartinėje UNIDROIT principų vystymosi stadijoje, lyginant su pastaraisiais dviem dokumentais (t.y.

PECL ir 1980 m. Vienos Konvencija), UNIDROIT principai apima žymiai daugiau specifinių dalykų, susijusių su tarptautinių sutarčių reglamentavimu (konkrečiau bus apžvelgta toliau)[21].

UNIDROIT (Institut International pour l'Unification du Droit) institutas buvo įsteigtas (1926 m.) ir globojamas Nacijų lygos, kaip jau buvo anksčiau minėta, turint tikslą įgyvendinti tarptautinės privatinės teisės unifikavimą. UNIDROIT principų projektų rengimas truko daugiau nei 20 metų, jų rengime dalyvavo daugiau nei 50 pasaulio valstybių didžiausią autoritetą turinčių teisės mokslininkų, Principų projektus analizavo ir vertino daugybė teisininkų praktikų[22]. UNIDROIT principuose buvo siekiama suformuluoti vieningus sutarčių teisės principus, kurie būtų racionaliausi ir priimtiniausi visoms teisės sistemoms, todėl ir buvo siekiama atsiriboti nuo atskirose valstybėse vyraujančių doktrinų ir sukurti naujas, nei vienai valstybei nepažįstamas, bet visoms valstybėms priimtinas bendrąsias taisyklės[23].

UNIDROIT principų rinkinį sudaro preambulė ir 7 skyriai: bendrosios nuostatos, sutarčių sudarymas, galiojimas, aiškinimas, turinys, vykdymas ir nevykdymas.

Preambulėje pažymima, kad šie principai įtvirtina bendrąsias tarptautinių komercinių sutarčių taisykles, tačiau pačios tarptautinės komercinės sutarties sąvokos nepateikia.

Atsižvelgiant į darbe nagrinėjamos temos pavadinimą - „Esminė šalių nelygybė kaip pagrindas atsisakyti nuo sutarties" – reikėtų išskirti, kad šiai temai aktualiausias yra UNIDROIT principų ***3 skyrius, reglamentuojantis sutarčių galiojimą*** – t.y. skyrius, įtvirtinantis ir aptariantis nuostatas, kurios beveik visiškai yra pašalintos iš 1980 m. Vienos Konvencijos (pažymėtina, kad Vienos Konvencijos 4 straipsnio „a)" punktas numato, kad Konvencija nereglamentuoja nei sutarčių, nei atskirų jų sąlygų galiojimo).

Didžioji UNIDROIT principų 3 skyriaus nuostatų dalis yra skirta vadinamiesiems „susitarimo defektams" (kitaip tariant asmens valios trūkumams sutarties sudarymo momentu, kai vienos šalies valia yra paveikiama kitos šalies arba trečiųjų asmenų veiksmai, tiek aktyviais, tiek neaktyviais), pasireiškiantiems suklaidinimu, apgaulės ir grasinimo panaudojimu, esminės šalių nelygybės sukūrimu ir sąlygojantiems susidarymą situacijų, kai arba visa sutartis, arba atskiros jos sąlygos nepagrįstai suteikia vienai iš sutarties šalių perdėtą pranašumą kitos šalies atžvilgiu[24]. Todėl UNIDROIT principai numato, kad tokiais atvejais sutarties šalis, atsiradusi sau nepalankioje padėtyje, turi teisę atsisakyti nuo sudarytos sutarties pranešdama apie tai kitai šaliai (t.y. šaliai, atsidūrusiai pranašesnėje padėtyje) per protingą laiko tarpą nuo to momento, kai

[21] Hartkamp A. Principles of Contract Law (Hartkamp A. Towards a European Civil Code. http://frontpage.cbs.dk).
[22] Stasys Drazdauskas. Impact of unification of general contract law on Lithuanian contract law. Summary of doctoral dissertation. Social sciences, law (01 S). Vilnius, 2007, - P. 31.
[23] Ten pat.
[24] UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 3.10 straipsnis (angl. *Gross disparity*) (http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf)

nukentėjusioji šalis sužinojo apie konkretaus pažeidimo egzistavimą (apgaulės, suklydimo, esminės šalių nelygybės ir pan.).

Esminės šalių nelygybės, t.y. esminio sutarties šalių tarpusavio įsipareigojimų neatitikimo, reglamentavimui yra skirtas atskiras UNIDROIT principų straipsnis - 3.10 straipsnis, nustatantis, kad:

1. *Šalis gali atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos, jeigu sutarties sudarymo metu sutartis ar atskira jos sąlyga nepagrįstai suteikė kitai šaliai perdėtą pranašumą. Be kitų aplinkybių, šiais atvejais turi būti atsižvelgiama į tai, jog:*
    a. *viena šalis nesąžiningai pasinaudojo tuo, kad kita šalis nuo jos priklauso, turi ekonominių sunkumų, neatidėliotinų poreikių, yra ekonomiškai silpna, neinformuota, nepatyrusi, veikia neapdairiai, neturi derybų patirties,*
    b. *taip pat atsižvelgiant į sutarties prigimtį ir tikslą.*
2. *Teisę atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos šio straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais turinčios šalies prašymu teismas turi teisę išnagrinėti sutartį ar atskirą jos sąlygą ir jas atitinkamai pakeisti, kad sutartis ar atskira jos sąlyga atitiktų sąžiningumo ir protingus sąžiningos verslo praktikos reikalavimus.*
3. *Teismas gali pakeisti sutartį ar atskiras jos sąlygas ir šalies, gavusios pranešimą apie sutarties atsisakymą, prašymu, jeigu ši šalis po pranešimo gavimo nedelsdama apie savo prašymą teismui pranešė kitai šaliai ir pastaroji sutarties dar neatsisakė. Šiuo atveju turi būti atsižvelgiama ir į Principų 3.13(2) straipsnyje įtvirtintas nuostatas.*

Analizuojant šį straipsnį, tampa akivaizdu, kad jis suteikia šaliai teisę atsisakyti nuo sudarytos sutarties, jei susidaro esminė nelygybė būtent tarp šalių tarpusavio įsipareigojimų ir tokiu būdu vienai iš šalių nepagrįstai yra suteikiamas ***perdėtas*** pranašumas. Šis perdėtas pranašumas turi egzistuoti būtent *sutarties sudarymo momentu*. Jei sudarant sutartį nebuvo esminio šalių tarpusavio pareigų neatitikimo, ir jis atsirado žymiai vėliau, tokia sutartis turi būti taikoma arba nutraukiama pagal kitus UNIDROIT principų straipsnius. Pavyzdžiui, UNIDROIT principų 6 skyriaus 2 dalis „Hardship“[25] reglamentuoja sutarties vykdymą sunkinančias aplinkybes, kuriomis laikomi įvykiai, iš esmės pakeičiantys šalių sutartinių prievolių pusiausvyrą (t.y. arba padidinantys vykdymo išlaidas, arba sumažinantys įvykdymo vertę), bei atsiradę arba tapę žinomi nukentėjusiajai šaliai jau *sudarius sutartį*.

[25] UNIDROIT principles of international commercial contracts with Official commentary, 2004, www.unidroit.org.

Kitos šalies įgytą pranašumą apibūdinantis žodis „perdėtas“ savo semantine prasme pažymi, kad norint atsisakyti nuo sudarytos sutarties UNIDROIT principų 3.10 straipsnio pagrindu, yra būtinas šiš faktas - šalių tarpusavio įsipareigojimų neatitikimas turi būti toks didelis, kad „šokiruotų protingo, rūpestingo ir apdairaus žmogaus sąmonę“ (angl. *shock the conscience of a reasonable person*).[26]

Kitas sudarytos sutarties šalies įgyto pranašumo esant esminei šalių nelygybei požymis, įtvirtintas UNIDROIT principų 3.10 straipsnyje, yra nepagrįstumas, t.y. dėl esminės šalių nelygybės įgytas vienos iš šalių pranašumas turi būti ne tik perdėtas, bet ir ***nepagrįstas***.

Ar šiš pranašumas yra nepagrįstas, yra vertinama atsižvelgiant į atitinkamas konkretaus atvejo aplinkybes. Todėl analizuojant UNIDROIT principų 3.10 straipsnio 1 dalį, galima pastebėti ir išskirti du pagrindinius faktorius, reikalaujančius specialaus dėmesio vertinant egzistuojančio šalies pranašumo pagrįstumą/nepagrįstumą.[27] Visų pirma, tai šalių, sudarančių sutartį, nelygi derybų pozicija, o antra – tai pačios sudaromos sutarties prigimtis ir tikslas:

a. *Nelygi padėtis derybų metu*. UNIDROIT principų 3.10 straipsnio 1 dalies „a)“ punktas sako, kad pranašumas yra nepagrįstas, kai viena šalis nesąžiningai pasinaudojo tuo, kad kita šalis nuo jos priklauso, turi ekonominių sunkumų, neatidėliotinų poreikių, yra ekonomiškai silpna, neinformuota, nepatyrusi, veikia neapdairiai, neturi derybų patirties. Pažymėtina, kad šiuo atveju vien tik vienos iš šalių pranašesnė derybų galia atsižvelgiant į rinkos sąlygas nėra reikšminga, turi būti vertinama ir kitos minėtos aplinkybės.
b. *Sutarties prigimtis ir tikslas*. Tai antras faktorius, į kuri turi būti atsižvelgta vertinant vienos iš sutarties šalių perdėto pranašumo nepagrįstumą, kadangi egzistuoja situacijos, kai perdėtas pranašumas būna nepagrįstas net ir tuo atveju, kai pranašesnė šalis nebandė pasinaudoti kitos šalies silpna derybų patirtimi (kaip buvo kalbėta a. punkte). Ši sąlyga yra įtvirtinta UNIDROIT principų 3.10 straipsnio 1 dalies „b)“ punkte. Štai, pavyzdžiui, sutarties sąlyga, nustatanti pernelyg trumpą terminą, per kurį pardavėjas turi teisę pareikšti pastabas dėl tiekiamų produktų ar paslaugų kokybės, ir gali, ir negali suteikti perdėtą pranašumą tiekėjui arba pardavėjui, kadangi viskas priklauso nuo pačių prekių ar paslaugų pobūdžio[28].

Pažymėtina, kad tai nėra baigtinis sąrašas faktorių, nulemiančių šalies įgyto kitos šalies atžvilgiu pranašumo nepagrįstumą. Praktikoje egzistuoja ir kitų faktorių, į kuriuos yra

[26] Ten pat.
[27] Ten pat.
[28] UNIDROIT principles of international commercial contracts with official commentary, 2004, www.unidroit.org.

atsižvelgiama vertinant ir konstatuojant įgyto pranašumo nepagrįstumą, pvz., verslo arba prekybos etikos taisyklės.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad vertinant atsisakymo nuo sudarytos sutarties pagrindų nuostatas (tarp jų ir dėl esminės šalių nelygybės), įtvirtintas UNIDROIT principuose, darytina išvada, jog Principai numato, kad atsisakymas nuo sutarties nebūtinai privalo būti visuminis, t.y. šalis, atsidūrusi sau nepalankioje padėtyje ir įžvelgusi perdėtą nepagrįstą kitos šalies pranašumą jos atžvilgiu sutarties sudarymo momentu, nebūtinai turi atsisakyti iškart nuo visos sutarties. UNIDROIT principai numato galimybę šaliai, kurios teisėti lūkesčiai sudarant sutartį buvo pažeisti, atsisakyti ir tik nuo atskiros tokios sutarties sąlygos, jei tik ši konkreti sąlyga pažeidžia šalių interesų pusiausvyrą.

Akcentuotina ir tai, kad UNIDROIT principų 3.10 straipsnis, įtvirtinantis esminės šalių nelygybės institutą, gina teises ir teisėtus interesus ne vien tos šalies, kurios atžvilgiu yra įgyjamas nepagrįstai perdėtas pranašumas, bet ir suteikia tam tikrą teisinę apsaugą pranašumą įgijusiai šaliai. Ši apsauga pasireiškia per pranašumą įgijusiai šaliai suteiktą teisę ginčyti kitos šalies atsisakymą nuo sutarties, pateikiant teismui protingumo kriterijus atitinkantį pasiūlymą-prašymą pakeisti sutartį arba atskiras jos sąlygas, tokiu būdu pašalinant esminę nelygybę ir atstatant šalių tarpusavio įsipareigojimų pusiausvyrą. Tačiau pagal UNIDROIT principų 3.10 straipsnio 3 punktą tokia teisė sukuria atitinkamas pasekmes tik tada, kai apie teismui teikiamą prašymą pakeisti sutartį ar atskiras jos sąlygas, siekiant atstatyti šalių lygybę, prašymą teikianti šalis informuoja nukentėjusiąją šalį, kuri dar nėra pareiškusi atsisakanti nuo sutarties.

UNIDROIT principų 3.11 straipsnis numato, kad jei esminė šalių nelygybė atsirado dėl trečiųjų asmenų veiksmų, kuriems sutarties šalis patikėjo su sutartimi susijusią atsakomybę, nuo sutarties gali būti atsisakyta tokiais pat pagrindais kaip ir tuo atveju, jei trečiojo asmens elgesys, suteikiantis vienai iš šalių perdėtą pranašumą, priklausytų pačiai šaliai, pasinaudojusiai trečiųjų asmenų pagalba.[29]

Apibendrinant UNIDROIT principuose įtvirtintus atsisakymo nuo sutarties pagrindus esant asmens valios trūkumams reikėtų pasakyti, kad UNIDROIT principuose įtvirtinta esminė šalių nelygybė („*gross disparity of parties*“) turi lygiai tokią pat reikšmę ir teisines pasekmes kaip ir suklydimas, apgaulė, grasinimas bei kiti UNIDROIT principų 3 skyriuje įtvirtinti sutarčių negaliojimo pagrindai. Visus šiuos pagrindus vienija labai panašus jų apibūdinimas - jie yra vertinami kaip situacija, kurios metu sudaryta sutartis arba atskira jos sąlyga suteikia vienai iš šalių nepagrįstai didelį pranašumą kitos šalies atžvilgiu[30]. Todėl UNIDROIT principai **visais**

[29] UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 3.11 straipsnis (angl. *Third persons*) (http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf)
[30] Hartkamp A. Principles of Contract Law (Hartkamp A. Towards a European Civil Code. http://frontpage.cbs.dk)

išvardintais atvejais suteikia nukentėjusiajai šaliai teisę tiesiog atsisakyti nuo tokios sutarties pranešant kitai šaliai apie tokį ketinimą prieš protingą terminą.

Taigi iš bendros UNIDROIT principų analizės matyti, kad šalis, kurios teisėti interesai buvo pažeisti, gali atsisakyti nuo sutarties ne tik dėl esminės šalių nelygybės egzistavimo sutarties sudarymo momentu, bet ir kitais aukščiau išvardintais pagrindais, nereikalaujant pripažinti sutartį negaliojančia teismo sprendimu, bet pasiliekant teisę reikalauti nuostolių atlyginimo.

2.2. Esminės šalių nelygybės įtvirtinimas Europos sutarčių teisės principų rinkinyje (PECL).

Europos sutarčių teisės principai pirmą kartą buvo paskelbti 1995 m. Šiuo metu Europos sutarčių teisės principų rinkinį sudaro 9 skyriai, susidedantys iš 130 straipsnių. Lyginant su anksčiau aptartais UNIDROIT principais, galima teigti, kad šie du principų rinkiniai iš esmės yra labai panašūs ir tikrai sunku išskirti kažkokius žymius skirtumus tarp jų, ypač turint omeny tai, kad UNIDROIT principai buvo parengti komisijos, į kurios sudėtį įėjo nariai iš viso pasaulio valstybių (apimant ir tik besivystančias valstybes), o Europos sutarčių teisės principai buvo parengti darbo grupės, kurią sudarė valstybių – Europos Sąjungos narių atstovai.

Europos sutarčių teisės principų rinkinyje (toliau – PECL principai) apie esminę šalių nelygybę yra kalbama 4 skyriuje „Sutarčių galiojimas“. PECL 4 skyrius įtvirtina analogiškas UNIDROIT principų 3 skyriuje įtvirtintoms nuostatoms, reglamentuojantis sutarčių galiojimą (pabrėžtina, kad abu rinkiniai įtvirtina subjektyviuosius sutarčių negaliojimo pagrindus, t.y. susijusius su asmens valios trūkumais, ir pabrėžia, kad sutarčių galiojimą reglamentuojančios nuostatos nesieja sutarties galiojimo su absoliučiais negaliojimo pagrindais, kylančiais iš prieštaravimo imperatyviosioms teisės normoms, gerajai moralei ir viešajai tvarkai[31]).

Sugrįžtant prie darbe plėtojamos temos „Esminė šalių nelygybė kaip atsisakymo nuo sutarties pagrindas“, išskirtinas PECL principų 4 skyriaus 4:109 straipsnis („Perdėta nauda arba nepagrįstas pranašumas“ – angl. *„Excessive Benefit or Unfair Advantage“*), kuris numato kad:

1. *Šalis turi teisę atsisakyti nuo sutarties, jeigu sutarties sudarymo momentu:*

[31] UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 3.1 straipsnis (http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf);
Europos sutarčių teisės principų 4:101 straipsnis (The Principles of European Contract Law, prepared by the Commision on European Contract Law)
http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm

a. *ši šalis buvo priklausoma nuo kitos šalies arba ją siejo su kita šalimi pasitikėjimo santykiai, arba ši šalis turėjo ekonominių sunkumų, neatidėliotinų poreikių, veikė neapdairiai, buvo nepatyrusi, neinformuota arba neturėjo derybų patirties, ir*

b. *kita šalis žinojo arba turėjo žinoti apie tai ir, įvertinusi sudaromos sutarties aplinkybes ir tikslą, nesąžiningai pasinaudojo tuo ir užėmė pranašesnę padėtį kitos šalies atžvilgiu arba turėjo nepagrįstos naudos.*

2. *Teisę atsisakyti nuo sutarties ar atskiros jos sąlygos turinčios šalies prašymu teismas turi teisę išnagrinėti sutartį ar atskirą jos sąlygą ir jas atitinkamai pakeisti, kad sutartis ar atskira jos sąlyga atitiktų sąžiningumo ir protingus sąžiningos verslo praktikos reikalavimus.*
3. *Teismas gali pakeisti sutartį ar atskiras jos sąlygas ir šalies, gavusios pranešimą apie sutarties atsisakymą, prašymu, jeigu ši šalis po pranešimo gavimo nedelsdama apie savo prašymą teismui pranešė kitai šaliai ir pastaroji sutarties dar neatsisakė.*[32]

Taigi iš esmės PECL principų 4:109 straipsnis, kalbantis apie šalių teisę atsisakyti sutarties esant esminei šalių nelygybei, atkartoja UNIDROIT principų rinkinio 3.10 straipsnyje įtvirtintas nuostatas apie esminį šalių tarpusavio įsipareigojimų pusiausvyros pažeidimą, sąlygojanti teisės atsisakyti nuo sutarties arba atskiros jos sąlygos atsiradimą. Taip pat galima pažymėti, kad PECL principų 4:109 straipsnis įtvirtina būtent kvalifikuotos esminės šalių nelygybės institutą, t.y. šaliai suteikiama teisė anuliuoti sutartį, jeigu kita šalis pasinaudojo jos silpnumu itin nesąžiningai arba gaudama neproporcingai didelį pranašumą. Kaip bus matyti iš tolesnės pasaulio valstybių nacionalinėje teisės įtvirtinamo instituto analizės, PECL principuose iš esmės yra laikomasi būtent Europoje vyraujančio požiūrio.

Lyginant šiuos du teisės aktus, reikėtų taipogi užsiminti ir apie tai, kad tiek UNIDROIT principų rinkinys, tiek PECL principų rinkinys nėra teisiškai įpareigojantys. UNIDROIT principų 1.5 straipsnis (angl. *„Exclusion or Modification by the parties“*) įtvirtina, kad šalys gali netaikyti atskirų UNIDROIT principų nuostatų arba jas keisti, jeigu ko kita nenumato UNIDROIT principų nuostatos. PECL principuose analogiška norma yra įtvirtinta 1:107 straipsnyje.

Taip pat pasakytina, kad kadangi tiek UNIDROIT principų, tiek PECL principų nuostatos, reglamentuojančios esminę šalių nelygybę kaip atsisakymo nuo sutarties ar atskiros jos sąlygos pagrindą, yra naujovė, dauguma mokslininkų-teisininkų laikosi nuomonės, kad visgi būtų teisinga atsisakyti nuo šių nuostatų ir jomis nesivadovauti vien tik iš pagarbos 1980 m.

[32] The Principles of European Contract Law (prepared by the Commision on European Contract Law) http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm

Vienos Konvencijai dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių (angl. *Convention on Contracts for the International Sale of Goods*, toliau – Vienos Konvencija) - juk Vienos Konvencijos 4 straipsnio „a)“ punktas, kaip buvo minėta 2.1 skyriuje „Esminės šalių nelygybės reglamentavimas UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų rinkinyje“, numato, kad Konvencija nereglamentuoja nei sutarčių, nei atskirų jų sąlygų galiojimo. Be to, daugelis teoretikų laikosi pabrėžia, kad nuostatos, suteikiančios šaliai teisę atsisakyti nuo sutarties esant esminei šalių nelygybei arba kitiems UNIDROIT principų ir PECL principų rinkiniuose įtvirtintiems subjektyviesiems pagrindams, gali apskritai sąlygoti asmenų vengimą sudarinėti tarptautinio pobūdžio sutartis vien tik dėl baimės, kad viena iš šalių dėl to gali nukentėti, t.y. turėti blogą sandėrį[33]. Anot jų, visi UNIDROIT principų 3.10 straipsnyje bei PECL principų 4:109 straipsnyje išvardinti pagrindai – priklausomybė, ekonominiai sunkumai, neatidėliotini poreikiai, neinformuotumas, nepatyrimas, derybinių įgūdžių stoka – skamba kaip kvietimas-iššūkis iškelti bylą, jei kartais sandėris vienai iš šalių galėtų pasirodyti neteikiantis naudos, ypač jei kita šalis yra besivystančioje valstybėje auganti kompanija. Todėl šiam momentui į esminės šalių nelygybės įtvirtinimą tarptautinių lygmeniu žiūrima gana kritiškai ir didelio palaikymo iš juridinės pusės ši naujovė kaip tokia kol kas nesulaukė – tai pagrindžia ne visų pasaulio valstybių pasiryžimas aklai perkelti tokias nuostatas į nacionalinę teisę jos harmonizavimo fone (apie tai bus kalbama sekančiuose skyriuose).

Taip pat pasakytina, kad daugumos autorių esminės šalių nelygybės įtvirtinimas nacionaliniuose teisės aktuose yra kritikuojamas dėl to, kad jo pritaikymo komercijos pasaulyje sritis yra gana siaura, atsižvelgiant į pačių UNIDROIT principų, kaip vientiso akto, prigimtį ir tikslą[34]. Toks požiūris susiformavo dėl to, kad esminės šalių nelygybės, kaip pagrindo atsisakyti nuo sutarties, įtvirtinimas suponuoja mintį, kad ši norma labiausiai tinka vartojimo sutartims, kur viena iš sutarties šalių būtinai yra fizinis asmuo, sudarantis sutartį asmeniniams, šeimos ar namų ūkio poreikiams, nesusijusiems su verslu ar profesija, tenkinti. Juk dažniausiai būtent vartotojas, palyginus su verslo subjektu, dėl savo nepatyrimo, nekompetencijos, neišprusimo ir pan. yra traktuojamas kaip silpnesnioji šalis ir labiau ginamas kiekvienos valstybės teisės aktų nustatyta tvarka. Dėl to daugelį autorių stebina egzistavimas tokios išimties iš bendros tarptautinės komercinės praktikos, kur vyrauja *verslininkų profesinės kompetencijos prezumpcija*[35].

***

[33] www.unidroit.org

[34] Ahmet Cemil Yildirim “Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria?” P. 110. (http://elaw.murdoch.edu.au/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf)

[35] Ten pat. *„Ši prezumpcija nėra traktuojama kaip sutartinių įsipareigojimų pusiausvyros principas, tačiau yra grindžiama komercinės teisė, kaip nepriklausomos disciplinos, evoliucijos bei specialiųjų komercinių sandorių poreikių, tokių kaip didesnis tikrumas ir pan.“ (aut .vertimas).*

Analizuojant esminę šalių nelygybę, kaip vieną iš atsisakymo nuo sutarties pagrindų, reikėtų visgi pabrėžti, kad nepaisant vykstančių bendrosios sutarčių teisės harmonizavimo ir unifikavimo procesų, visgi atsisakymo nuo sutarties pagrindų išskyrimo klausimai priklauso kiekvienos valstybės diskrecijai. Prof. V.Mikelėno moksliniame darbe „Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija“ yra išskiriamos kelios priežastys, pagrindžiančios nebuvimą galimybės visiškai suvienodinti sutarties nutraukimą arba negaliojimą reglamentuojančias normas:

- skirtingų valstybių teisė numato skirtingus sutarties nutraukimo pagrindus;
- net ir tas pats sutarties nutraukimo pagrindas įvairių valstybių teisės doktrinoje ir teismų praktikoje gali būti aiškinamas ir taikomas labai skirtingai;
- nevienodai gali būti vertinama ir konkretaus sutarties nutraukimo pagrindo reikšmė.

Taigi toliau plėtojant pasirinktą temą, darbe bus nagrinėjama, ar kitų valstybių nacionalinė teisė įtvirtina sutarties šalies teisę atsisakyti nuo sutarties esant pažeistai šalių teisių ir pareigų pusiausvyrai, ir jei įtvirtina, tai kokia apimtimi ir kaip šis atsisakymo nuo sutarties pagrindas yra pritaikomas ir įgyvendinamas praktikoje, atsižvelgiant į kiekvienos valstybės teisinės sistemos ypatumus bei į privatinės teisės vienodinimo įtaką konkrečios valstybės bendrosios sutarčių teisės normoms.

2.3. Prancūzijos nacionalinė teisė.

Naujojo Prancūzijos civilinio kodekso normų turiniui įtakos turėjo tas faktas, kad žemių savininkams Napoleono viešpatavimo laikas buvo suteikta galimybė susigrąžinti politinę valdžią,. Prancūzijos civilinio kodekso 1647-1685 straipsniai leidžia atsisakyti nuo sutarties tuo atveju, jeigu žemė buvo parduota už kainą, žemesnę nei 5/12 jos tikrosios vertės. Teisėjai, aiškindami Kodekso normas, dažnai yra linkę gana plačiai interpretuoti *Lesion* teorijos *(“the theory of lesion”*) taikymą prancūzų civilinėje teisėje. Be to, Prancūzijos civilinio kodekso 1647 bei 1706-2052 straipsniai, įtvirtinantys šalių bendradarbiavimą (orig. *„partnership“*), užtikrina, kad taip pat dėl esminės šalių nelygybės nuo sudarytos sutarties gali būti atsisakyta, jeigu tokia susidariusi nelygybė atitinka santykį 1:4[36].

Taip pat Prancūzijos civilinio kodekso 1131 straipsnis numato, kad sutartis gali būti pripažinta negaliojančia dėl sutarties motyvo trūkumo tais atvejais, kai sutarties kaina buvo nepagrįstai maža, arba *„derisoire“*.

[36] Ahmet Cemil Yildirim. Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria? P. 100. (http://elaw.murdoch.edu.au/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf)

Taigi, kaip matyti, Prancūzijos civilinio kodekso įtvirtinta esminė šalių nelygybė yra labai artima Romėnų teisės viešpatavimo laikais vyravusiai laesio enormis teorijai, t.y. normos, reguliuojančios šalių teises ir pareigas esant pažeistai jų tarpusavio įsipareigojimų pusiausvyrai, yra siejamos būtent su žemės teisiniais santykiais.

2.4. Vokietijos nacionalinė teisė.

Vokietijos teisėje apie disproporciją tarp šalių įsipareigojimų, prisiimtų sudaryta sutartimi, užsimenama 1896 metų Vokietijos civilinio kodekso (BGB) 138 (2) straipsnyje, kuriame teigiama, kad niekinė yra sutartis, pagal kurią viena šalis, pasinaudodama kitos šalies nepalankia situacija, nepatyrimu arba valios silpnumu, įsigyja tokį ekonominį pranašumą, kuris viršija jos įsipareigojimus pagal sutartį tiek, kad sukuriamas nepaprastai didelis šalių tarpusavio įsipareigojimų neatitikimas.[37]

Vertinant tokią Vokietijos civilinio kodekso minėto straipsnio konstrukciją, pažymėtina, kad Lietuvos Respublika esminę šalių nelygybę traktuoja panašiai – t.y. tam, kad būtų galima pripažinti esminės šalių nelygybės buvimą konkrečiu atveju, būtina ne tik visuma aplinkybių, nurodančių, kad buvo pasinaudota nepalankiomis kitai šaliai susiklosčiusiomis sąlygomis, kitos šalies nepatyrimu ar valios trūkumu ir pan., bet taip pat labai svarbus faktorius yra tai, kad sudarytos sutarties šalių tarpusavio įsipareigojimų neatitikimas turi būti ***priblokiantis***.

Atkreiptinas dėmesys, kad sutartis, kuri suponuoja esminę jos šalių nelygybę, pagal Vokietijos teisę, gali būti pripažinta tik niekine (t.y. negaliojančia *ab initio*), bet jokių būdu šalių tarpusavio interesų pusiausvyros pažeidimas nesuteikia šalims teisės atsisakyti nuo tokios sutarties, kadangi laikoma, kad šiuo atveju sutartis negalioja dėl šalių valios trūkumų[38]. Taigi darytina išvada, kad Vokietijos civilinis kodeksas, skirtingai nei reglamentavo Romėnų teisė, sutartis, kurios buvo sudarytos esant esminei šalių nelygybei, laiko niekinėmis ir nenumato tokios sutarties vėlesnio patvirtinimo iš nukentėjusios šalies pusės.

2.5. Italijos nacionalinė teisė.

Italijos 1865 m. civiliniame kodekse, ypač kalbant apie 1448 jo straipsnį, pastebima Prancūzijos teisės griežtumo įtaka. Minėtasis straipsnis suteikia teisę atsisakyti nuo sutarties, kuri

[37] Ten pat, P. 110.
[38] Ten pat.

pažeidžia šalių tarpusavio įsipareigojimų pusiausvyrą, bet nedaro tokios sutarties negaliojančia. Tačiau pažymėtina, kad tokia atsisakymo teisė suteikiama Italijos kodekso su viena esmine sąlyga – šalių tarpusavio įsipareigojimų neatitikimas turi kilti iš vienos iš šalių neatidėliotinų poreikių sudaryti tokią sutartį (pvz., susiklosčiusios sunkios aplinkybės ir pan.), be to, ši įsipareigojimų disproporcija (ital. *Lesione*) turi viršyti pusę vertės, sukurtos nukentėjusios šalies įvykdytais arba pažadėtais įsipareigojimais sutarties sudarymo momentui.[39] Taigi šios valstybės civilinėje teisėje įsipareigojimų neatitikimo kriterijus yra labai konkretus ir griežtas (objektyvus).

Tačiau skirtingai nuo prancūzų doktrinos ir jurisprudencijos bei Vokietijos teisėkūros, Italijos teisė nepalieka vietos subjektyvinei teorijai. Dėl to visais atvejais, konstatuojant esminės šalių nelygybės faktą, nėra atsižvelgiama į šalių asmeninius trūkumus[40] (nepatyrimą, ekonominį sunkumą ir pan.). Tokie prieštaravimai tarp Italijos civiliniame kodekse įtvirtintų taisyklių dėl esminės šalių nelygybės ir UNIDROIT Principų nulėmė kritiką tarp Italijos mokslininkų ir atsisakymą nuo „aklojo“ prisitaikymo prie Principų[41].

2.6. Turkijos nacionalinė teisė.

Turkijos civilinėje teisėje yra pagrindiniai teisės aktai: Turkijos civilinis kodeksas ir Turkijos prievolių kodeksas, kurie 1926 metais buvo perimti iš Šveicarijos, todėl iš esmės minėti Turkijos teisės aktai atkartoja Šveicarijos kodeksu normas.

Turkijos prievolių kodekso 21 straipsnis suteikia šalims teisę atsisakyti nuo sutarties dėl esminės nelygybės, jei ši nelygybė yra susiklosčiusios nukentėjusios šalies neapdairumo, nepatyrimo arba jai susiklosčiusių nepalankių aplinkybių pasekmė. Taigi, lyginant su Italijos sutarčių teisėje įtvirtinta esminės šalių nelygybės koncepcija, nereikalauja nustatyti sutarties šalių tarpusavio įsipareigojimų neatitikimo proporcijos, kuri leistų spręsti atsisakymo nuo sutarties klausimą. Tačiau Turkijos precedentinė teisė dažnai verčia susidaryti įspūdį, kad visgi ta disproporcija tarp šalių padėčių turi siekti 50 proc. [42]

Kalbant apie Turkijos poziciją, pažymėtina, kad Turkijos teisė suteikia labai didelę svarbą būtent sutarties *šalių asmeniniams trūkumams* (t.y. patirties stoka, neapdairumas,

[39] Ahmet Cemil Yildirim. Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria? P. 102. (http://elaw.murdoch.edu.au/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf)
[40] *Personal deficiencies*.
[41] Ahmet Cemil Yildirim. Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria? P. 102. (http://elaw.murdoch.edu.au/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf)
[42] Ahmet Cemil Yildirim. Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria? P. 103. (http://elaw.murdoch.edu.au/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf)

susiklosčiusios nepalankios aplinkybės ir pan.)[43] ir laiko juos pagrindine aplinkybe, konstatuojant sutarties šalių tarpusavio įsipareigojimų pusiausvyros pažeidimą.

Todėl galima daryti išvadą, kad esminis Turkijos teisės normos, reglamentuojančios esminę šalių nelygybę, skirtumas nuo tokios, įtvirtintos UNIDROIT Principuose bei Vokietijos civiliniame kodekse (BGB), yra tai, kad šalies asmeniniai trūkumai čia yra ne tik faktorius, į kurį reikėtų atsižvelgti vertinant šalių tarpusavio interesų pusiausvyros pažeidimą, bet taip pat ir pagrindinė nuostolių atlyginimo sąlyga. Taigi manytina, kad toks esminės šalių nelygybės interpretavimas suteikia įtvirtintai taisyklei daugiau aiškumo, konkretumo ir griežtumo.

Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad Turkijos prievolių kodekso 20 straipsnis, kaip ir 1861 m. Vokietijos bendrojo prekybos įstatymų rinkinio (*Allgemeines deutsches Handelsgesetzbuch*) 347 straipsnis, įpareigoja sutarties šalis elgtis taip kaip analogiškoje situacijoje elgtųsi „apdairus verslininkas“[44].

Iš tokios minties būtų galima išvesti, kad Turkijos teisė nubrėžia tam tikrą ribą tarp verslininkų asmeninių trūkumų ir kitų asmenų asmeninių trūkumų, įtvirtindama, kad visa apimtimi asmeninių trūkumų taisyklė galioja tik asmenims, tiesiogiai nesusijusiems su verslu[45]. Tai patvirtina Turkijos teisės normos, leidžiančios verslininkams atsisakyti nuo sutarties dėl esminės šalių nelygybės tik įrodžius vieną pagrindą – egzistavimą nukentėjusiai šaliai-verslininkui nepalankių aplinkybių sutarties sudarymo momentu, tačiau minėti asmenys negali atsisakyti nuo sutarties motyvuodami tai asmeniniu nepatyrimu arba neapdairumu, kadangi tai prieštarautų tarptautinės komercijos prezumpcijai, įtvirtinančiai *verslininkų profesinę kompetenciją* (the presumption of international commerce for professional competence of the businessmen).

Pažymėtina, kad prof. Ahmet Cemil Yildirim iškelia mintį, jog Turkijai ruošiant naujojo Prievolių kodekso projektą, valstybei atsiranda galimybė šiek tiek prisiartinti prie UNIDROIT Principuose įtvirtinto esminės šalių nelygybės apibrėžimo ir reglamentavimo. Tokia galimybė atsirastų tuo atveju, jei Turkijos įstatymų leidėjas įtvirtintų Prievolių kodekso projekte numatytą priemonę – konstatavus esminę šalių nelygybę ir nukentėjusiai šaliai atsisakius nuo sutarties, įtvirtinti normą, numatančią nukentėjusios šalies teisę prašyti atstatyti pažeistą šalių interesų pusiausvyrą (t.y. taikyti restituciją).

---

[43] Ten pat.

[44] Ten pat („*<...> to behave as a foresighted businessman <...>“).*

[45] Turkijos teisė labai teisingai nubrėžia skirtumą tarp verslininkų ir pavienių asmenų, neturinčių nieko bendra su komercija. Čia reikėtų prisiminti, kad UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principai buvo priimti kaip nauja Lex mercatoria versija, todėl visas dėmesys čia yra skiriamas tarptautinei komercija, kurios dalyviai yra profesionalūs, patyrę verslininkai. Todėl norint konkrečia normą pritaikyti pavieniam asmeniui, nesusijusiam su verslu/komercija, reikia kiekvieną esminės šalių nelygybės atvejį vertinti individualiai, atsižvelgiant į nukentėjusios šalies socialinę padėtį.

2.7. Anglijos nacionalinė teisė.

Anglijos teisėje ryšį su esmine šalių nelygybe turi derėjimosi galios nelygybės doktrina („*the doctrine of inequality of bargaining power*“). Pirmą kartą apie šalių derėjimosi galios nelygybe pareiškė Lordas Denningas byloje Lloyd‘s Bank v. Bundy[46]. Ši Lordo Denningo nuomonė išreiškė Anglijos valstybės požiūrį į esminę nelygybę tarp šalių įsipareigojimų kaip tokią[47].

Byloje Lloyd‘s Bank v. Bundy teismas suteikė teisę ūkininkui, kuris dėl nedisponavimo visa reikalinga informacija įkeitė savo ūkį labai nepalankiomis sau sąlygomis, atsisakyti nuo sutarties tuo pagrindu, kad ūkininkas buvo priverstas sudaryti tokią sutartį dėl susiklosčiusių nepalankių ekonominių aplinkybių[48].

Šios doktrinos pagrindas yra dvi kitos tarpusavyje labai glaudžiai koreliuojančios doktrinos: piktnaudžiavimo įtaka doktrina („*the doctrine of undue influence*“) ir nesąžiningumo doktrina („*the doctrine of unconscionability*“).

Piktnaudžiavimą įtaka Anglijos sutarčių teisė išskiria kaip vieną iš pagrindų, leidžiančių konstatuoti sutarties negaliojimą, tarp gerai žinomų sutarčių negaliojimo pagrindų (klaida, apgaulė, prieštaravimas imperatyviosioms teisės normoms bei viešajai tvarkai ir pan.).

Pagal Anglijos teisę piktnaudžiavimas įtaka yra tada, kai šalis sudaro sutartį nesąžiningai pasinaudodama savo dominuojančia įtaka kitai sutarties šaliai[49]. Tokią šalių tarpusavio įtaką gali lemti labai įvairios priežastys, kadangi šalių tarpusavio santykiai labai dažnai būna specifiniai – keliantys vienos šalies pasitikėjimą kita šalimi, kai viena šalis gali pasitikėti tuo, kad kita šalis lojaliai patars ar išsamiai informuos. Kaip jau buvo kalbėta aukščiau, dažniausiai tokio pobūdžio santykiai susiklosto tarp sutuoktinių, gydytojo ir paciento, advokato ir kliento, vaiko ir tėvų, globėjo ir globotinio, turto savininko ir asmens, valdančio turtą patikėjimo teise, ir t.t. Ir tuo atveju, jei esant tokiems pasitikėjimo santykiams tarp šalių sudaroma sutartis, kuri pasitikinčiajam akivaizdžiai nenaudinga, susidaro prielaida, kad ši aplinkybė susidarė dėl kitos šalies „nederamos įtakos“, taigi dėl piktnaudžiavimo jai suteiktu pasitikėjimu[50]. Kita vertus, vienos šalies priklausomybė nuo kitos gali egzistuoti dėl visiškai atsitiktinių priežasčių[51].

---

[46] Lloyd‘s Bank v. Bundy [1975] Q.B. 326, 339 (C.A.).
[47] Ahmet Cemil Yildirim. Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria? P. 104. (http://elaw.murdoch.edu.au/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf)
[48] Ten pat.
[49] Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Justitia. Vilnius, 1996, - P. 375.
[50] Zweigert K., Kotz U. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001, P. 278.
[51] Ten pat.

Esant tokiam piktnaudžiavimui įtaka, ieškovas neprivalo įrodinėti, kad sutartis buvo sudaryta dėl kitos šalies piktnaudžiavimo įtaka, jei tarp šalių buvo susiklostę specifiniai, arba, pasitikėjimo, santykiai[52]. Pavyzdžiui, gydytojas, naudodamasis savo paciento pasitikėjimu ir sveikatos būkle, įtikina pacientą padovanoti jam savo turtą. Vienos šalies piktnaudžiavimą įtaka kitai šaliai puikiausiai iliustruoja *Tate v. Williamson*[53] byla:

> *Šioje byloje buvo išnagrinėtas atvejis, kai Tate'as, susidūręs su ekonominėmis problemomis ir vadovaudamasis ilgalaikiu bendradarbiavimu paremtais pasitikėjimo santykiais, kreipėsi į savo finansinį patarėją Williamson'ą, kuris pasiūlė Tate'ui parduoti dalį jo turimo nekilnojamojo turto (o būtent kalba ėjo apie žemę). Tačiau Williamson'as, veikdamas kaip tarpininkas ir žinodamas kaip buvo įvertintas jo patikėtojo turtas, nuslėpė tikrąją kainą nuo pardavėjo, o vėliau nusipirko iš Tate'o parduodamą žemės sklypą už pusę tos kainos, kuria iš tikrųjų turtas buvo įvertintas. Tate'as, po visų aplinkybių išaiškėjimo kreipėsi į teismą dėl sutarties pripažinimo negaliojančia tuo pagrindu, kad sutarties sudarymo metu jam nebuvo atskleista visa sutarties sudarymui reikšminga informacija. Byla buvo laimėta, kadangi teismas Williamson'o veiksmus įvertino kaip pasinaudojimą turėtu pranašumu esant pasitikėjimo santykiams tarp kliento ir patarėjo, t.y. konstatavo piktnaudžiavimą įtaka („undue influence").*

Tuo atveju, jei tarp sutarties šalių nėra susiklosčiusių specifinių santykių ir vienos iš šalių įtaka pasireiškia kitais būdais, ieškovui gali tekti įrodyti piktnaudžiavimo įtaką faktą, t.y. kad atsakovas, sudarydamas sutartį, tikrai nesąžiningai pasinaudojo savo pranašesne padėtimi ar įtaka[54]. Kaip pavyzdį būtų galima pateikti situaciją, kai verčiama skurdo ar kitokių susiklosčiusių ar kitokių susiklosčiusių nepalankių aplinkybių šalis parduoda savo vertingą turtą už labai mažą, neadekvačią kainą kitai šaliai. Taigi šalys gali priklausyti viena nuo kitos ne tik dėl pasitikėjimo santykių, bet ir ekonomiškai. Pavyzdžiui, kaip jau buvo minėta aukščiau, Lloyd's Bank v. Bundy byloje teismas pripažino negaliojančia turto įkeitimo sutartį, nes bankas ją sudarė pasinaudodamas sunkia finansinę ieškovo padėtimi ir senyvu jo amžiumi[55]:

---

[52] Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Justitia. Vilnius, 1996, - P. 376.
[53] Kai kurių bylų, susijusių su piktnaudžiavimu įtaka („*undue influence*") apžvalga internetiniame puslapyje http://www.directeducationservices.ltd.uk/page33.html .
[54] Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Justitia. Vilnius, 1996, P. 376.
[55] Ten pat.

*Minėtoje byloje skolininkas bankui paaiškino, kad kredito pratęsimui reikiamų papildomų garantijų galėtų suteikti ne jis, bet jo tėvas. Atsižvelgiant į tai, banko tarnautojas, lydimas sūnaus, nuvažiavo pas tėvą, kuris turėjo nedidelį ūkį. Jis pasiekė, kad tėvas už sūnaus skolas įkeitė ūkį (praktiškai visą savo turtą), - neturėdamas tikslesnės informacijos apie sūnaus ekonominę padėtį arba galimybes pasinaudoti nepriklausomų patarėju. Todėl banko ieškinys dėl išieškojimo nukreipimo į tėvo turtą Apeliacinio teismo buvo atmestas, remiantis piktnaudžiavimo įtaka („*undue influence*“) doktrina ir atsižvelgiant į faktą, kad tėvas jau kelis dešimtmečius buvo klientas ir esant ypatingoms aplinkybėms galėjo pasitikėti banko teikiamais patarimais ir informacija.*[56]

Pasakytina, kad aukščiau aptartos Lloyd‘s Bank v. Bundy ir Tate v. Williamson bylos yra pavyzdžiai, jungiantys savyje tiek piktnaudžiavimą įtaka dėl susiklosčiusių pasitikėjimo santykių tarp šalių, tiek piktnaudžiavimą įtaka vienai iš šalių atsidūrus nepalankioje finansinėje padėtyje. Be to, byla puikiai jungia aukščiau minėtas dvi doktrinas, sudarančias derėjimosi galios nelygybės doktrinos pagrindą - piktnaudžiavimo įtaka doktrina („*the doctrine of undue influence*“) ir nesąžiningumo doktrina („*the doctrine of unconscionability*“).

Apibendrinus Anglijos teisės požiūrį į esminę šalių nelygybę, svarbu akcentuoti tai, kad Anglijos teisė nesivadovauja jokiais objektyviais kriterijais konstatuojant sutarties šalių interesų tarpusavio neatitikimą (kaip, pavyzdžiui, šalių interesų neatitikimo dydis, nustatytas Prancūzijos, Italijos, Turkijos civiliniuose kodeksuose) ir pabrėžia, kad teisei atsisakyti nuo sutarties dėl esminės šalių nelygybės įgyti užtenka subjektyvių pagrindų, tokių kaip nepatyrimas, informacijos stoka, šalies ekonominiai sunkumai ir pan.

2.8. Jungtinių Amerikos Valstijų nacionalinė teisė.

JAV ilgą laiką nesąžiningumas sudarytoje sutartyje nebuvo tiesiogine priežastimi, suteikiančia nukentėjusiajai šaliai teisę reikalauti taikyti esminės šalių nelygybės principą. Tokia pozicija atsirado ir sustiprėjo tik 20 a. viduryje.

19 a. pabaigoje – 20 a. pradžioje buvo plačiai taikoma svarstymo doktrina (*„the doctrine of consideration*“), kuri leido vykdyti bet kokį nesąžiningą kontraktą[57]. Toks JAV

[56] Zweigert K., Kotz U. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius. Eugrimas, 2001, P. 278.
[57] Ahmet Cemil Yildirim. Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria? P. 104. (http://elaw.murdoch.edu.au/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf).

mokslininkų požiūris į sutarčių turinį bei vykdymą pasikeitė tik po II pasaulinio karo, ir minėta doktrina buvo pradėta taikyti atvirkštine tvarka – turint tikslą užkirsti kelią nesąžiningumui sudaromose sutartyse. Ši vėlesnė sutarčių interpretacija sudarė pagrindą evoliucionuoti naujai doktrinai – nesąžiningumo doktrinai („*the doctrine of unconscionability*“[58]), pagal kurią nesąžiningi ir vienašaliai kontraktai yra laikomi neįgyvendinamais, kadangi buvo sudaryti dėl apsvarstymo trūkumo („*lack of consideration*“).

Kaip pažymi prof. A.C.Yildirim, ši doktrina atsispindi ir UNIDROIT Principuose. UNIDROIT Principų projekto autoriai prie šios doktrinos priskiria atvejį, išnagrinėtą byloje Jones v. Star Credit, kurioje buvo įtvirtintas vienas iš reikšmingų kriterijų konstatuojant esminę šalių nelygybę – kaip jau buvo kalbėta aukščiau, Oficialus UNIDROIT Principų 3.10 straipsnio komentaras pabrėžia, kad ši nelygybė turi šokiruoti protingo, apdairaus ir rūpestingo asmens sąmonę (kas būtent ir turima omenyje, kalbant apie nesąžiningumo doktriną JAV teisėje įvardinant tai terminu „lack of consideration“).

Po to, kai JAV buvo priimtas Vieningas komercinis kodeksas (Uniform Commercial Code, sutrumpintai U.C.C.), nesąžiningumo doktrina pradėta taikyti žymiai dažniau JAV teismuose. U.C.C. kodeksas nesąžiningumo koncepciją įtvirtino 2.302 straipsnyje, kuriame buvo teigiama:

„Jeigu teismas, taikydamas teisę, nustato, kad visa sutartis ar atskira jos nuostata pažeidė sąžiningumo principą jos sudarymo metu, teismas gali atsisakyti įgyvendinti tokią sutartį arba gali priversti įgyvendinti tik tą jos dalį, kuri neprieštarauja sąžiningumui, turint tikslą išvengti nesąžiningų pasekmių.

Kai teismui yra pateikiamas ieškinys dėl sutarties ar atskiros jos dalies nesąžiningumo, šalims yra suteikiama pagrįsta galimybė pateikti atitinkamus įrodymus sutarčiai nutraukti.“[59]

Anot A.C.Yildirimo, nepaisant to, kad aptartas straipsnis buvo skirtas konkrečiai prekybinėms sutartims sureglamentuoti, visgi praktika rodo, kad minėtas straipsnis buvo plačiai taikomas ir kitoms sutarčių rūšims, t.y. buvo taikomas tiek vartojimo, tiek komerciniams sandoriams.

Kita doktrina, kuri yra taikoma JAV teismų ir kuri yra beveik tiesiogiai perimta iš Anglijos teisės[60], tai piktnaudžiavimo įtaka doktrina („*the doctrine of undue influence*“), ir kas

[58] Ten pat.
[59] Ahmet Cemil Yildirim. Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria? P. 105. (http://elaw.murdoch.edu.au/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf).
[60] Ten pat.

stebina, šios doktrinos taikymas JAV teisėje yra netgi griežtesnis nei šios doktrinos gimtinėje – Anglijoje.

JAV teisės aktų normose, kaip ir Anglijos teisės šaltiniuose, vėlgi nėra tiesiogiai kalbama apie sutarties nutraukimą vienos iš šalių valia esant esminei šalių nelygybei, bet išskiriamas konkretus pagrindas – piktnaudžiavimas įtaka -, suteikiantis vienai iš sudarytos sutarties šalių teisę vienašališkai atsisakyti nuo sutarties, reikalaujant teismo pripažinti ją negaliojančia (tokios sutartys JAV teisėje yra laikomos nuginčijamomis)[61]. Taikant šį pagrindą yra aktualūs du aspektai: pasinaudojimas vienos šalies įtaka kitai bei šalių tarpusavio santykių specifika – santykiai turi būti grindžiami abipusiu pasitikėjimu.

Sutarčiai, sudarytai piktnaudžiaujant įtaka, pripažinti negaliojančia būtina įrodyti šiuos faktus[62]:

- vienos šalies psichinį, psichologinį, fizinį ar kitokį priklausomumą nuo kitos šalies;
- vienos šalies galimybę neleistinai pasinaudoti savo įtaka kitai šaliai, t.y. tarp šalių kilus tarpusavio pasitikėjimu grindžiamus santykius;
- faktą, kad šalis pasinaudojo savo dominuojančia padėtimi;
- faktą, kad sutartis pažeidžia šalių interesų pusiausvyros principą, t.y. sutartis nenatūraliai naudinga savo įtaka neleistinai pasinaudojusiai šaliai ir nenaudinga kitai šaliai.[63]

Akivaizdu, kad JAV teisės įtvirtinto piktnaudžiavimo įtaka pagrindinis bruožas yra šalių interesų pusiausvyros pažeidimas, kuris pasižymi neleistinumu, arba nepateisinamumu (kitaip tariant, nepagrįstumu).

Pastebėtina, kad JAV teisinėje sistemoje įtvirtintas piktnaudžiavimo įtaka pagrindas yra netgi siauresnis negu toksai įtvirtintas Anglijos teisėje, tačiau, kaip jau buvo minėta aukščiau, žymiai populiaresnis teismų praktikoje. Esminis skirtumas tarp JAV ir Anglijos naudojamų piktnaudžiavimo įtaka doktrinų - pastarosios doktrina numato piktnaudžiavimą įtaka tiek dėl susiklosčiusių specifinių, arba pasitikėjimo, santykių, tiek dėl kitų visiškai atsitiktinių priežasčių. Tuo tarpu JAV teisė labai susiaurina analizuojamo pagrindo taikymą ir numato, kad piktnaudžiavimas įtaka suponuoja naudojimąsi dominuojančia įtaka esant tik pasitikėjimo santykiams tarp šalių.

Tiek Anglijos, tiek JAV teisėje išskirtas piktnaudžiavimas įtaka yra laikomas vienu iš santykinių sutarties pripažinimo negaliojančia pagrindų (t.y. pagrindas pripažinti sutartį

[61] Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Justitia. Vilnius, 1996, P. 393.
[62] Ten pat, P. 394.
[63] Ten pat.

nuginčijama). JAV ir Anglijoje naudojimasis dominuojančia padėtimi asocijuojamas su sutarties galiojimo klausimo iškėlimu.

2.9. Kvebeko nacionalinė teisė.

Atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu galiojantis Kvebeko civilinis kodeksas yra laikomas vienu moderniausių teisės aktu pasaulyje, dauguma valstybių, kurdamos savo vidaus teisės aktų rinkinius, dažnai atsižvelgia į Kvebeko civilinio kodekso[64] teisės normų turinį.

Kalbant apie esminės šalių nelygybės koncepcijos įtvirtinimą šioje valstybėje, atkreiptinas dėmesys, kad palyginus su kitomis aukščiau aptartomis valstybėmis, kurių požiūris į *Laesio enormis* doktriną yra gana konservatyvus, Kvebeko teisėje esminė šalių nelygybė yra reglamentuojama labai konkrečiai ir aiškiai, nereikalaujant šios doktrinos išvedžioti iš sutarčių teisės normų visumos (sistemingai aiškinant jų turinį).

Kvebeko civilinio kodekso (toliau - Kodeksas) 1399 straipsnis įtvirtina, kad sutartys yra sudaromos šalims reiškiant laisvą valią ir gali būti pripažintos negaliojančiomis tik esant šiems pagrindams: dėl suklydimo, dėl grasinimo ir dėl esminės šalių nelygybės („*lesion*“).

Toliau Kodekso 1406 straipsnis detalizuoja 1399 straipsnyje įtvirtintą normą, nurodydamas, kad esminė šalių nelygybė („*lesion*“) pasireiškia tada, kai viena sutarties šalis yra eksploatuojama kitos šalies ir tai sukuria žymų šalių tarpusavio įsipareigojimų neatitikimą. Šis faktas, t.y. kad atsiranda esminis šalių pareigų neatitikimas, sukuria Kvebeko civilinėje teisėje išnaudojimo prezumpciją („*the presumption of exploitation*“).

Kodekso 1407 straipsnis numato, kad dėl esminės šalių nelygybės nukentėjusi šalis turi teisę kreiptis į teismą su prašymu tolią sutartį anuliuoti. Be sutarties nutraukimo, minėtas straipsnis taip pat suteikia nukentėjusiai šaliai teisę prašyti nuostolių atlyginimo arba vykdyti sutartį su sąlyga, kad jos įsipareigojimai pagal šią sutartį bus sumažinti tiek, kad esminės šalių pareigų neatitikimas būtų pašalintas (čia pabrėžtina, kad šis straipsnis nustato, kad nukentėjusios šalies įsipareigojimų sumažinimas turi atitikti potencialaus nuostolių atlyginimo dydį tuo atveju, jei šalis pasirenka sutarties vykdymą su sąlyga sumažinti savo prisiimtus įsipareigojimus, kurie sukuria interesų pusiausvyros pažeidimą).

Apibendrinant šį skyrių, pastebima, kad daugelis valstybių vidaus teisėje tiesiogiai neišskiria esminės šalių nelygybės, kaip atskiro instituto, reglamentuojančio sąžiningos šalies teisę atsisakyti sudarytos sutarties, jeigu sutarties sudarymo momentu egzistavo esminis šalių

[64] Kvebeko civilinis kodeksas internete (http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ/CCQ_A.html)

tarpusavio įsipareigojimų neatitikimas. Tai leidžia teigti, kad principo, pagal kurį didelis šalių įsipareigojimų disbalansas savaime būtų pagrindas sutartį pripažinti negaliojančia, daugelyje valstybių nėra. Kaip išimtis galima išskirti tik Prancūziją, Kvebeką, Meksiką[65], kurių civiliniai kodeksai konkrečiai apibrėžia situacijas, kokiais atvejais tarp sutarties šalių susidaro esminis įsipareigojimų neatitikimas. Tačiau tokios taisyklės egzistavimą galimą konstatuoti sistemiškai aiškinant konkrečios valstybės nacionalinėje teisėje įtvirtintus sutarčių negaliojimo pagrindus. Taip pat pasakytina, kad iš atliktos įvairių atsitiktinai atrinktų pasaulio valstybių analizės matyti, jo toji išvestinė esminė šalių nelygybė – tai pagrindas ne tik atsisakyti nuo sutarties, bet taipogi ir kreiptis į teismą su prašymu pripažinti sutartį negaliojančia. Todėl darytina išvada, kad esminę šalių nelygybę galima daugelis pasaulio valstybių traktuoja kaip vieną iš sutarties pripažinimo negaliojančia pagrindų.

Be to, dauguma valstybių esminės šalių nelygybės dėl vienos ar kitos aplinkybės (tiek dėl konkretaus šalių interesų disproporcijos dydžio, tiek dėl buvimo tarp šalių pasitikėjimo santykių, tiek dėl piktnaudžiavimo įtaka, tiek dėl kitų pagrindų) egzistavimą sutarties sudarymo metu laiko vienu iš sutarčių negaliojimo pagrindų, kuriuos privalomai konstatuoja teismas. Šalims yra suteikiama tik teisė prašyti teismo pakeisti sutartį arba atskira jos sąlygą, įtvirtinančią šalių interesų pusiausvyros pažeidimą. Tuo tarpu naujosios valstybės, kurios po ilgų kovų už nepriklausomybę tik pradėjo kurti savo teisines sistemas (pvz., Kvebekas, Lietuva), stengiasi labai atsižvelgti į tarptautinėje erdvėje kuriamus teisės aktus, paremtus teisinės praktikos vienodinimo. Todėl šių valstybių vidaus teisėje įtvirtintos normos, reglamentuojančios esminę šalių nelygybę ir didžiausiu laipsniu suderintos su ankstesniuose skyriuose aptartais tarptautiniais teisės dokumentais (UNIDROIT principai, PECL ir t.t.), yra gana modernios ir liberalios, kadangi suteikia sudarytos sutarties šalims vienašališkai atsisakyti nuo sutarties, neapsunkinant šio proceso teismo įtraukimu. Vienintelis ribojimas, nustatomas šaliai, ketinančiai nutraukti sutartį dėl šalių tarpusavio prievolių neatitikimo, tai reikalavimas prieš imperatyvių teisės normų nustatytą terminą informuoti apie tokį atsisakymą nuo sutarties kitą šalį.

Taip pat akcentuotina, kad jaunosios valstybės nepateikia galutinio aplinkybių, į kurias turi būti atsižvelgiama konstatuojant esminės šalių nelygybės egzistavimo faktą, sąrašo. Valstybės, turinčios naujus ir šiuolaikiškus teisės aktus, reguliuojančius sutarčių teisę, pasistengė

[65] Perillo, Joseph M. UNIDROIT Principles of international commercial contracts: The Black Letter Text and a Review, 63 Ford L. Rev.,, 1994, P. 281, 293. Šiuo teisės akto atžvilgiu mokslininkų nuomonės gana skiriasi. Pagal Peter Linzer Meksikos civiliniame kodekse nėra įtvirtinta panašių nuostatų. Tačiau kai kurie mokslininkai visgi teigia, kad minėtas kodeksas užsimena apie esminę šalių nelygybę, nurodydami Kodekso 17 straipsnį: *„Kai asmuo tampa žymiai pranašesnis dėl kito asmens neinformuotumo, nepatyrimo ar labai didelių ekonominių sunkumų ir tokiu būdu įgyja perdėtos naudos, kuri akivaizdžiai neatitinka jo pagal sudarytą sutartį prisiimtų įsipareigojimų, nukentėjusi šalis turi teisę reikalauti atsisakyti nuo sutarties ir, jei tai įmanoma, atitinkamai sumažinti ir jos įsipareigojimus pagal sutartį“*. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad šiuo atveju šio straipsnio taikymas yra ribojamas būdvardžiais „skurdus“, „lengvatikis“ arba „neišsilavinęs“, tuo tarpu daugelis tarptautinio pobūdžio dokumentų tokių ribojimų neįžvelgia.

aprėpti kuo platesnį ratą galimų esminio šalių prievolių neatitikimą sąlygojančių aplinkybių, turint omeny, kad kai kurių iš konservatyvesnių pasaulio valstybių nacionalinė teisė įtvirtina tik vieną kurią aplinkybę, suponuojančią esminę šalių nelygybę – t.y. esminės šalių nelygybės koncepcija čia yra maksimaliai siaurinama.

3. Esminę šalių nelygybę reglamentuojančio instituto vieta ir taikymo gairės Lietuvos Respublikos nacionalinėje teisėje.

3.1. Esminės šalių nelygybės reglamentavimas Lietuvos Respublikos teisėje.

Pagal bendrą taisyklę šalių sudaryta sutartis turi būti vykdoma taip, kaip susitarė šalys, kadangi šalių sudaryta sutartis, vadovaujantis LR CK 6.189 straipsniu, turi įstatymo galią sutarties šalims. O LR CK 6.59 straipsnis įtvirtina, kad draudžiama vienašališkai atsisakyti įvykdyti prievolę ar vienašališkai pakeisti jos įvykdymo sąlygas, išskyrus įstatymo ar sutarties numatytus atvejus. Vienas iš atvejų, suteikiančių sąžiningai šaliai, kurios teisės ir teisėti interesai buvo pažeisti nesąžiningos šalies veiksmais, teisę vienašališkai atsisakyti nuo sutarties arba atskiros jos sąlygos, ir yra esminę šalių nelygybę reglamentuojantis institutas, kurį įtvirtina LR CK 6.228 straipsnis. Šis straipsnis numato, kad:

1. *Šalis gali atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos, jeigu sutarties sudarymo metu sutartis ar atskira jos sąlyga nepagrįstai suteikė kitai šaliai perdėtą pranašumą. Be kitų aplinkybių, šiais atvejais turi būti atsižvelgiama į tai, jog viena šalis nesąžiningai pasinaudojo tuo, kad kita šalis nuo jos priklauso, turi ekonominių sunkumų, neatidėliotinų poreikių, yra ekonomiškai silpna, neinformuota, nepatyrusi, veikia neapdairiai, neturi derybų patirties, taip pat atsižvelgiant į sutarties prigimtį ir tikslą.*
2. *Teisę atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos šio straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais turinčios šalies prašymu teismas turi teisę išnagrinėti sutartį ar atskirą jos sąlygą ir jas atitinkamai pakeisti, kad sutartis ar atskira jos sąlyga atitiktų sąžiningumo ir protingus sąžiningos verslo praktikos reikalavimus.*
3. *Teismas gali pakeisti sutartį ar atskiras jos sąlygas ir šalies, gavusios pranešimą apie sutarties atsisakymą, prašymu, jeigu ši šalis po pranešimo gavimo nedelsdama apie savo prašymą teismui pranešė kitai šaliai ir pastaroji sutarties dar neatsisakė.*

Sugrįžtant prie šiuo metu galiojančio LR CK, pasakytina, kad esminę šalių nelygybę kaip pagrindą atsisakyti nuo sutarties reglamentuojančio straipsnio įtvirtinimo tikslas – užtikrinti sutarties šalių interesų pusiausvyrą, teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų laikymąsi.

Komentuojamo straipsnio 1 dalyje šaliai suteikiama teisė apskritai atsisakyti sutarties arba tam tikros jos sąlygos ar sąlygų, jeigu šios lemia didžiulį šalių prievolių neatitikimą – viena šalis kitos sąskaita įgyja neproporcingai didelį pranašumą, gauna neproporcingai didelę, palyginti su jos prievolėmis, naudą, o kita šalis negauna nieko arba jos gaunama nauda yra neproporcingai maža, atsižvelgiant į jos prievoles. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš nutarčių yra pabrėžęs, kad *„nustatant sutarties sąlygas, viena sutarties šalis gali pasinaudoti savo pranašesne padėtimi, kitos šalies silpnumu (neapdairumu, nepatyrimu ir pan.) ir nesąžiningai pasiekti susitarimo, kuriuo nustatyti gerokai palankesnes sau sutarties sąlygas, nepagrįstą pranašumą“.*[66]

LR CK 6.228 str. 1 dalis įtvirtina, kad šis akivaizdus šalių tarpusavio prievolių neatitikimas turi būti būtent sutarties sudarymo metu. Todėl atitinkamai darytina išvada, kad jeigu, pavyzdžiui, toks neatitikimas atsiranda dėl pasikeitusių aplinkybių jau sudarius sutartį, turi būti taikomas ne šis, bet LR CK 6.204 str. („Sutartinių įsipareigojimų vykdymas pasikeitus aplinkybėms“).

Taip pat pažymėtina, kad šalių tarpusavio prievolių neatitikimas turi būti *esminis* – šalių padėtis turi būti tokia nelygi, kad šokiruotų, t.y. protingas žmogus tokiomis sąlygomis sutarties niekada nebūtų sudaręs[67]. Todėl aplinkybė, kad tam tikros sąlygos yra palankesnės vienai šaliai, pavyzdžiui, daiktas pirktas mažesne nei rinkos kaina, dar nėra pakankamas pagrindas taikyti šį straipsnį. Jau aukščiau minėtoje byloje *Č.Gaudinskas v. L.Briedienė*[68] dėl paskolos sutarties sąlygų pakeitimo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad Apeliacinės instancijos teismas teisingai šalių sutartį pakeitė tuo pagrindu, kad joje buvo nustatyti neprotingai dideli delspinigiai ir kad *„protingas ir apdairus žmogus tokiomis sąlygomis sutarties niekada nebūtų sudaręs“*, todėl pagrįstai panaikino sutarties sąlygas dėl tokių netesybų, jas sumažino ir taip pašalino esminę šalių nelygybę.

LR CK 6.228 straipsnio 1 dalyje pateikiamas tik pavyzdinis sąrašas kriterijų, į kuriuos būtina atsižvelgti taikant šį straipsnį. Sprendžiant, ar šalių nelygybė esminė, būtina atsižvelgti į daugelį faktinių aplinkybių – sutarties rūšį, tikslą, pobūdį, šalių tarpusavio santykius, jų patirtį, elgesį derantis, verslo etikos reikalavimų laikymąsi ir t.t. Tai yra pasakęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas byloje *V.Šeduikienė v. UAB „Klaistuva“*[69]:

---

[66] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje *Č.Gaudinskas v. L.Briedienė*, Nr. 3K-3-273/2005, bylų kategorija 36.1.

[67] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, - P. 305.

[68] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje *Č.Gaudinskas v. L.Briedienė,* , Nr. 3K-3-273/2005, bylų kategorija 36.1.

[69] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 15 d. nutartis civilinėje byloje *Violeta Šeduikienė v. UAB „Klaistuva“* , Nr. 3K-3-975/2003, bylų kategorija 37.6, 37.8, 38.2.

„Sprendžiant, ar šalių nelygybė esminė, reikia atsižvelgti į šalių tarpusavio santykius, jų patirtį, elgesį derantis dėl sutarties sąlygų, verslo etikos reikalavimų laikymąsi ir t.t. Neišsiaiškinus minėtų aplinkybių, kurios yra fakto, o ne teisės klausimas, negalima daryti išvados, ar [konkreti] sutarčių nurodyta sąlyga nepažeidžia sutarties šalių interesų pusiausvyros“.

Taigi esminės šalių nelygybės konstatavimas yra konkretaus fakto klausimas. Pavyzdžiui, esant tam tikroms komercinės sutarties sąlygoms gali būti nepripažinta, kad yra esminė šalių nelygybė, nes verslininkai veikia savo rizika ir privalo būti atidūs[70]. Tačiau kai tokios pat sąlygos įtrauktos į vartojimo sutartį[71], gali būti pripažinta esant esminę šalių nelygybę. Pavyzdžiui, vartojimo pirkimo-pardavimo sutarties sąlyga, reiškianti, kad nustatomas labai trumpas garantinis terminas, gali būti pripažinta pažeidžiančia vartotojo interesus.

Tokia nuostata aiškinama aplinkybe, kad šalių nelygybė turi būti ne tik esminė, bet ir *nepateisinama*. Ar esminės šalių nelygybė gali būti pateisinama, ar ne, reikia spręsti atsižvelgiant į šalių padėtį. Jeigu viena šalis įgijo esminį pranašumą nesąžiningai pasinaudojusi savo patirtimi, kitos šalies nepritekliais, ekonominiais sunkumais, priklausomybe, nepatyrimu ir t.t., tokia nelygybė nepateisinama ir atitinkamai galima taikyti LR CK 6.228 str. , įtvirtinanti esminės šalių nelygybės principą. Pavyzdžiui, šalis, norėdama laiku įvykdyti savo sutartinius įsipareigojimus ir laiku pradėti eksploatuoti naują technologinę liniją, sudaro įrengimų pirkimo sutartį su šių gamintoja ir sumoka už juos labai didelę sumą. Vėliau paaiškėja, kad įrengimai pasenę, o gamintojas gamina naujos kartos įrengimus, kurie gerokai kokybiškesni, tačiau senojo modelio įrengimai parduoti už tokią pat kainą kaip ir naujo modelio. Tokiu atveju pirkėjas turi teisę atsisakyti sutarties ar reikalauti ją pakeisti.[72] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš savo išnagrinėtų bylų, kurioje buvo sprendžiamas sandorio pripažinimo negaliojančiu dėl sandorio šalies suklydimo dėl sandorio kainos klausimas, pabrėžė, kad jeigu išnagrinėjus sudarytą pirkimo-pardavimo sutartį išaiškėtų, kad nukentėjusiai šaliai tenka *nepateisinamai dideli neigiami padariniai*, tai gali būti traktuojama kaip esminė šalių nelygybė pagal LR CK 6.228 straipsnį, kurio nuostatos leistų pašalinti atsiradusį esminį šalių interesų neatitikimą, keičiant sutartį ar esminę šalių nelygybę sukeliančią jos sąlygą[73].

---

[70] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, - P. 305.

[71] Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.39 str. 1 d., vartojimo sutartimi pripažįstama sutartis, kurią fizinis asmuo (vartotojas) su prekių ar paslaugų pardavėju (tiekėju) sudaro su vartotojo verslu ar profesija nesusijusiu tikslu, t. y. vartotojo asmeniniams, šeimos, namų ūkio poreikiams tenkinti.

[72] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, P. 305.

[73] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje *R.Kozlovskis, L.Kozlovskaja, M.Kozlovskis v. A.Tomaševič*, Nr. 3K-3-863/2003, bylų kategorija 15.2.2.6; 37.10.

Taigi apibendrintai būtų galima pasakyti, kad nustatant, ar konkrečios sutarties šalių teisių ir pareigų neatitikimas yra esminis, būtina (bet neapsiribotina) atsižvelgti į šias pagrindines aplinkybes:

- faktas, kad viena šalis nesąžiningai pasinaudojo kitos šalies priklausomybe nuo jos, ekonominiu silpnumu, neapdairumu arba nepatyrimu;
- sutarties pobūdis, tikslas ir pan.[74]

Esant esminiam šalių teisių ir pareigų neatitikimui, būtų nesąžininga, neteisinga ir neprotinga reikalauti vykdyti sutartį. Todėl nukentėjusi šalis turi teisę pareikšti kitai šaliai atsisakanti sutarties ar tam tikros jos sąlygos ar sąlygų. Taigi atsisakyti sutarties tokiais atvejais galima *vienašališkai*, nesikreipiant į teismą. Apie tokį atsisakymą reikia iš anksto pranešti kitai šaliai. Šiuo atveju pagal analogiją taikytina LR CK 6.218 straipsnio 1 dalis, numatanti, kad *nukentėjusi šalis gali sutartį nutraukti vienašališkai, nesikreipdama į teismą, tačiau apie sutarties nutraukimą privaloma iš anksto pranešti kitai šaliai per sutartyje nustatytą terminą, o jeigu sutartyje toks terminas nenurodytas, – prieš trisdešimt dienų*. Tuo tarpu kita šalis, mananti nepagrįstai atsisakant sutarties, turi teisę kreiptis į teismą ir ginčyti sutarties atsisakymo pagrįstumą.

LR CK 6.228 straipsnio 2 dalyje nukentėjusiai šaliai suteikiama teisė reikalauti teismo tvarka pakeisti sutarties sąlygas. Taigi nukentėjusi šalis turi pasirinkimo teisę – ji gali arba apskritai atsisakyti sutarties ar tam tikros jos sąlygos, arba reikalauti pakeisti sutartį. Teise reikalauti pakeisti sutartį šalis paprastai naudojasi būdama suinteresuota išsaugoti sutartį, tačiau kitokiomis sąlygomis[75]. Pavyzdžiui, šalis gali reikalauti, kad teismas sumažintų sutarties kainą, nes ji yra neprotingai ir nepateisinamai didelė. Teismas, spręsdamas tokius ginčus, gali pakeisti sutartį taikydamas dispozityvias teisės normas, papročius, verslo standartus (nepateisinamai didelę kainą gali pakeisti rinkos kaina). Kaip pavyzdį būtų galima pateikti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimą byloje, kurioje buvo nagrinėjamas klausimas dėl paskolos sutarties pripažinimo negaliojančia[76]. Šioje byloje Teismas, vadovaudamasis LR CK 6.228 straipsniu, konstatavo, kad versdamasis pinigų skolinimu ieškovas turėjo didesnę kreditavimo teisinių santykių patirtį nei atsakovė ir kad šalių susitarimu nustatytos palūkanos buvo aiškiai didelės ir nepagrįstos, kas patvirtino kreditoriaus pranašumo prieš skolininkę nesąžiningą panaudojimą, todėl Apeliacinės instancijos teismo nutartis, kurioje kreditoriaus reikalaujama palūkanų suma buvo sumažinta atsižvelgiant į ginčijamos sutarties šalių pusiausvyros išlaikymą, buvo palikta nepakeista.

[74] Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Justitia. Vilnius, 1996, P. 417.
[75] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, P. 306.
[76] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gegužės 4 d. nutartis civilinėje byloje *E.Petrauskas v. S.Mickevičienė*, Nr. 3K-3-257/2005, bylų kategorija 35.3.6.

LR CK 6.228 straipsnio 3 dalyje teisė reikalauti pakeisti sutartį suteikiama ir kitai šaliai. Tokia teise kita šalis gali pasinaudoti gavusi nukentėjusios šalies pranešimą apie sutarties atsisakymą. Tokiu atveju galima pasiūlyti nukentėjusiai šaliai pakeisti sutartį ir šitaip panaikinti esminę šalių nelygybę. Jeigu nukentėjusi šalis nesutinka keisti sutarties, kita šalis dėl sutarties pakeitimo gali kreiptis į teismą. Tačiau tokiu atveju šalis, gavusi pranešimą apie sutarties atsisakymą, turi nedelsdama pasiūlyti keisti sutartį. Priešingu atveju ji praranda šią teisę.

Vertinant LR CK 6.228 str. dviejų paskutiniųjų dalių analizę, reikšminga pastebėti, kad atsisakyti nuo sutarties, kurios sudarymo metu viena iš šalių buvo nepagrįstai pranašesnė už kitą, galima vienašališkai, t.y. ne teismo tvarka. Tuo tarpu norint tokią sutartį išsaugoti pakeičiant tik kai kurias jos nuostatas, nepagrįstai suteikiančias vienai iš sutarties šalių perdėtą pranašumą, yra būtinas teismo įsiterpimas, jei kita šalis neduoda sutikimo dėl tokio sudarytos sutarties keitimo. Pažymėtina, kad pastaruoju atveju pagal analogija prasminga būtų taikyti LR CK 6.223 str. 3 dalį – „Ieškinį dėl sutarties pakeitimo galima pareikšti tik po to, kai kita šalis atsisako pakeisti sutartį ar per trisdešimt dienų iš jos negautas atsakymas į pasiūlymą pakeisti sutartį, jeigu sutartis ar įstatymai nenustato kitokios sutarties pakeitimo tvarkos“.

Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad analizuojamas LR CK 6.228 straipsnis taikytinas ne visiems sutartiniams santykiams. Visuotinas išsireiškimas „nėra taisyklės be išimčių“ galioja ir esminės šalių nelygybės atveju. Konkrečiai reikėtų išskirti darbo teisinius santykius. Atrodo, čia irgi turėtų galioti 6.228 straipsnio įtvirtinama norma, kad šalis, kurios interesai sutarties sudarymo metu buvo pažeisti dėl šalių tarpusavio įsipareigojimų neatitiko, turi teisę tokią sutartį nutraukti, kadangi darbo teisinių santykių pagrindas yra darbo sutartis. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi kitokios nuomonės. Byloje *G.Andriuškevičius v. AB „Alytaus tekstilė“*[77] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad LR CK 6.228 straipsnio *„nuostatos taip pat taikomos ir darbo sutartims, atsižvelgiant į darbo sutarties prigimtį ir tikslą“*, tačiau, anot Teismo, net ir esant esminei šalių nelygybei sudarant darbo sutartį, visgi negalima atsisakyti nuo sudarytos darbo sutarties, kadangi Lietuvos Respublikos darbo kodeksas[78] (toliau - DK) imperatyviai reikalauja darbo sutarties esant darbo santykiams (pvz., DK 98 str. 1 d. 1 p. numato, kad nesant darbo sutarties darbo santykiai laikytini nelegaliais). Todėl Lietuvos Aukščiausiasis Teismas siūlo tokį esminės šalių nelygybės problemos sprendimą darbo santykių atveju: *„<...>tokiu atveju teisę atsisakyti tam tikrų darbo sutarties sąlygų CK 6.228 straipsnio 1 dalyje nustatytais pagrindais turinti šalis gali kreiptis į teismą dėl tokios sąlygos panaikinimo arba atitinkamo pakeitimo, ją modifikuojant, kad ji atitiktų sąžiningumo ir protingus sąžiningos verslo*

[77] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje *G.Andriuškevičius v. AB „Alytaus tekstilė“*, Nr. 3K-3-353/2004, bylų kategorija 2.3.1; 2.11; 5.3.2.1; 22.1.
[78] Lietuvos Respublikos darbo kodeksas// Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569.

praktikos reikalavimus. Teisę kreiptis į teismą dėl sutarties sąlygos panaikinimo arba pakeitimo pagal CK 6.228 straipsnio nuostatas darbo teisiniuose santykiuose gali tiek darbuotojas, kaip silpnoji darbo sutarties šalis, tiek esant tam tikroms aplinkybėms – darbdavys, kai tokios aplinkybės daro įtaką darbdavio atstovui, sudarančiam darbo sutartį, darbdavio atstovas yra ekonomiškai ar kitaip priklausomas nuo darbuotojo, ar yra kitos CK 6.228 straipsnio 1 dalyje nustatytos aplinkybės. Teismas, išnagrinėjęs darbo sutartį ar atskirą jos sąlygą, arba šalina darbo sutarties sąlygas, atsiradusias dėl esminės sutarties nelygybės, palikdamas šiuos santykius reguliuoti įstatymo nuostatoms (pavyzdžiui, DK 140 straipsniui) arba atitinkamai ją pakeičia, kad darbo sutarties sąlyga atitiktų sąžiningumo ir protingus sąžiningos verslo praktikos reikalavimus (CK 6.228 straipsnio 2 dalis).

3.2. Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka esminę šalių nelygybę reglamentuojančio instituto įtvirtinimui Lietuvos Respublikos nacionalinėje teisėje.

Kompleksiškai analizuojant LR CK nuostatas dėl sutarčių teisės, tarp jų ir 6.228 straipsnyje įtvirtintą taisyklę dėl esminės šalių interesų disproporcijos, reikėtų atkreipti dėmesį, kad daugelio bendrosios sutarčių teisės nuostatų įtvirtinimas LR CK yra privatinės teisės vienodinimo pasekmė. Kadangi šiandienos Lietuvos civiliniame kodekse įtvirtintos nuostatos dėl esminės šalių nelygybės praktiškai pažodžiui atkartoja esminio šalių tarpusavio pareigų disproporcijos reglamentavimą UNIDROIT principų 3.10 straipsnyje, akivaizdu, kad rengiant LR CK projektą buvo siekiama atsižvelgti į pasaulyje formuojamą tarptautinės privatinės teisės unifikavimo praktiką bei tikslus.

Labai teisingai pastebėjo doc. dr. S.Drazdauskas, pabrėždamas, kad Lietuvos privatinė teisė buvo atkuriama būtent tuo laiku, kai sutarčių teisės vienodinimas buvo įgavęs didžiausią pagreitį, todėl projektuojant LR CK sutarčių teisę reglamentuojančius straipsnius UNIDROIT principų ir PECL principų sistemos buvo vieni iš galimų pasirinkti modelių Lietuvos bendrosioms sutarčių teisės taisyklėms[79]. Būtent tokį modelį ir pasirinko LR CK rengėjai, siekdami kiek įmanoma labiau suderinti Lietuvos bendrąją sutarčių teisę su šiais principais.

[79] Drazdauskas S. Impact of unification of general contract law on Lithuanian contract law. Summary of doctoral dissertation. Social sciences, law (01 S). Vilnius, 2007, P. 31.

Tačiau Lietuva nesiryžo perimti visų UNIDROIT principuose įtvirtintų idėjų. Vienas iš tai pagrindžiančių įrodymų – tai, kad dauguma pagrindų, pagal UNIDROIT principus laikomų suteikiančiais teisę vienašališkai anuliuoti sutartį, esant šalių interesų pusiausvyros pažeidimui (tai ir sutarties sudarymas dėl apgaulės, dėl grasinimo, dėl ekonominio spaudimo ir pan.), Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse yra laikomi santykiniais sutarčių negaliojimo pagrindais, kuriais vadovaujantis sutartis gali būti nutraukta tik dalyvaujant teismui, bet jokiu būdu ne vienašališku šalies, kurios teisės ir teisėti interesai buvo pažeisti, pareiškimu. Pavyzdžiui, LR CK 1.91. straipsnis įtvirtina, kad dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo ar susidėjusių sunkių aplinkybių sudarytas sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu tik pagal nukentėjusiojo ieškinį. Taigi, nepaisant visų Lietuvos dedamų pastangų eiti sutarčių teisės harmonizavimo keliu, visgi Lietuva pasiliko teisę spręsti, kokias atvejais sutarčių teisės subjektams gali būti suteikta laisvė patiems reguliuoti tarpusavio santykius, o kokius pavesti reguliuoti teismui.

Kita vertus, atkreiptinas dėmesys į tai, kad nepaisant Lietuvos bendrosios sutarčių teisės modernumo ir šiuolaikiškumo inkorporavus esminę dalį UNIDROIT ir PECL principų į šiuo metu galiojantį LR CK, visgi pastebimi tam tikri šio proceso minusai būtent dėl aukščiau įvardyto LR CK rengėjų suteikto prioriteto tradiciškai Lietuvoje vyravusiems sprendimams.

Tarptautinio masto dokumentų normų integravimas į nacionalinės teisės šaltinį yra procesas, reikalaujantis daug atidaus ir kruopštaus darbo. Labai svarbu yra tokio proceso metu atsižvelgti į sisteminį vidaus teisės normų tarpusavio ryšį.

Tačiau nagrinėjant esminės šalių nelygybės institutą reglamentuojančių taisyklių įtvirtinimą LR CK bei atsižvelgiant į bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaką Lietuvos nacionalinei teisei, pastebima problema, su kuria galimai susidūrė LR CK rengėjai, kurdami Lietuvos bendrosios sutarčių teisės sistemą pagal UNIDROIT principų modelį. Kadangi, kaip jau buvo minėta aukščiau, perkeliant tam tikras UNODROIT principų nuostatas į galiojantį LR CK visgi prioritetas buvo suteiktas tradiciškai Lietuvoje vyravusiems sprendimams, susidarė situacija, kai praktikoje persidengia tam tikros LR CK įtvirtintos nuostatos dėl sutarčių galiojimo.

Šiame darbe gvildenamai temai aktualu yra išryškinti būtent LR CK 6.228 straipsnio, įtvirtinančio esminę šalių nelygybę, ir LR CK 1.91 straipsnio, numatančio sandorio negaliojimą dėl apgaulės, smurto panaudojimo ir kitų straipsnyje nustatytų aplinkybių, tarpusavio ryšį, kadangi iš esmės šie du LR CK straipsniai reguliuoja labai panašias situacijas.

LR CK 1.91 straipsnyje įtvirtinta taisyklė numato, kad „dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo, taip pat dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar dėl susidėjusių sunkių aplinkybių sudarytas sandoris, taip pat sandoris, kurį

asmuo dėl susidėjusių aplinkybių buvo priverstas sudaryti labai nenaudingomis sąlygomis, gali būti teismo tvarka pripažintas negaliojančiu pagal nukentėjusiojo ieškinį“. Pažymėtina, kad tokia analogišką sandorio negaliojimo pagrindą įtvirtino ir 1964 m. galiojęs Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio kodeksas (toliau – 1964 m. CK), kurio 57 straipsnis, numatė, kad *sandoris, sudarytas apgaulės, smurto ar grasinimo įtakoje arba dėl vienos šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi, taip pat sandoris, kurį pilietis dėl susidėjusių sunkių aplinkybių buvo priverstas sudaryti labai nenaudingomis sau sąlygomis, gali būti teismine tvarka pripažįstamas negaliojančiu pagal nukentėjusiojo ieškinį arba pagal valstybinės, kooperatinės ar visuomeninės organizacijos ieškinį*.

Tuo tarpu LR CK 6.228 straipsnis yra vienintelis sutarties negaliojimo pagrindas, kuris suformuluotas Šeštosios knygos II dalyje „Sutarčių teisė“ kaip specialusis pagrindas bendrųjų sandorių negaliojimo pagrindų atžvilgiu. Tačiau, kaip jau buvo pastebėta aukščiau, šiame straipsnyje numatyta galimybė šaliai *atsisakyti* nuo sutarties konkuruoja su bendrosiomis taisyklėmis, jog sutartį pripažinti negaliojančia gali tik teismas, todėl pagrįstai gali būti abejojama, ar teisė *atsisakyti* nuo sutarties iš tiesų reiškia sutarties negaliojimą, kaip tai įtvirtina UNIDROIT principai, o ne, pavyzdžiui, nutraukimą[80].

Atsižvelgiant į šių dviejų praktiškai analogiškai suformuluotų normų konkurenciją, yra labai svarbu prisiminti, kad vienašališko sutarties nutraukimo ir sutarties negaliojimo teisiniai padariniai yra visiškai skirtingi. Iš sisteminės LR CK normų analizės akivaizdu, kad vienašališkai nutraukus sutartį ji laikoma galiojančia, o šalių tarpusavio įsipareigojimai pasibaigia nuo sutarties nutraukimo momento. Tuo tarpu pripažinus sutartį negaliojančia teismo sprendimu bei vadovaujantis retroaktyviuoju efektu, laikoma, kad šalių sutartinės prievolės niekada nebuvo atsiradusios.

Doc. dr. S.Drazdauskas pažymi, kad analizuojant sisteminius UNIDROIT principų ir LR CK normų skirtumus, LR CK 6.228 straipsnyje numatytas pagrindas atsisakyti nuo sutarties dėl esminės šalių nelygybės turi būti aiškinamas būtent kaip sutarties negaliojimo pagrindas, nes būtų visiškai nepagrįsta laikyti, kad susitarimas, kurį sudarant pasinaudojama kitos šalies silpnumu ir pagal kurį viena iš šalių įgyja perdėtą pranašumą, sukelia teisinius padarinius[81].

Atsižvelgiant į tai, kad tiek LR CK 1.91 straipsnis, tiek 6.228 straipsnis traktuojami kaip negaliojimo pagrindai (esant asmens valios trūkumams) bei abu įtvirtina beveik analogišką ratą aplinkybių, kurioms esant atsiranda pagrindas svarstyti sudarytos sutarties galiojimą, neišvengiamai kyla klausimas, kokiu tikslu LR CK yra įtvirtinti vienodo pobūdžio taisyklės,

[80] Drazdauskas S. Bendrosios sutarčių teisęs vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008. P. 172.
[81] Ten pat, P. 173.

tačiau šiek tiek besiskiriančios procedūromis, ir kuriam iš straipsnių reikėtų teikti pirmenybę sprendžiant konkretų ginčą?

Sistemiškai analizuojant LR CK 6.228 straipsnį bei UNIDROIT principus, matyti, kad pagal 6.228 straipsnį šaliai, kurios teisės ir teisėti interesai buvo pažeisti, suteikiama galimybė pačiai anuliuoti sutartį, t.y. pripažinti ją negaliojančia be teismo pagalbos. Akivaizdu, kad ši moderni ir labai liberali šalių atžvilgiu nuostata yra patogi sutarties šalims tiek laiko, tiek procedūrų aspektais ir leidžia šalims efektyviau įgyvendinti savo teises, tokiu būdu sumažinant teismuose nagrinėjamų ginčų skaičių, kadangi šiuo atveju teismas atliktų tik pagalbinės institucijos vaidmenį šalims priėjus kraštutinumų.

Tačiau iš tokios analizės kyla natūralus klausimas, ar suteikus šalims tokią teisę neatsirastų tikimybė, kad tai sudarytų šalims (kurios buvo sąžiningos) palankias sąlygas piktnaudžiauti teise? Potencialus atsakymas būtų neigiamas. Tai pagrindžia LR CK 6.228 straipsnio 2 ir 3 dalys, įtvirtinančios sąžiningos šalies teisės pareikšti apie sutarties negaliojimą neabsoliutų pobūdį, kuris pasireiškia per nesąžiningai šaliai suteiktas galimybes ginti savo teises kreipiantis į teismą dėl sutarties išsaugojimo, jeigu apie sutarties negaliojimą pareiškiama nepagrįstai, ir tokiu būdu išsaugojant sutartinių santykių stabilumą palaikančių principų (sąžiningumo, favor contractus ir kt. principai) paskirtį. Todėl atsižvelgiant į tai, kad toks LR CK 6.228 straipsnio interpretavimas visiškai dera su bendraisiais sutartinių santykių principais, būtų galima teigti, kad suteikimas šaliai teisės atsisakyti nuo sutarties (turint omeny šios teisės potekstę, kuri vertinant UNIDROIT principų aiškinimą suponuoja šalies teisę pareikšti apie sutarties negaliojimą) galėtų būti vertinamas kaip priimtinas.

Analizuojant LR CK 1.91 straipsnio nuostatas, pasakytina, kad tiek apgaulės, tiek grasinimo, tiek ekonominio spaudimo, kaip pagrindo sutarčiai pripažinti negaliojančia, elementai taip pat iš esmės sutampa su UNIDROIT principuose įtvirtintais, todėl šie elementai, tiesiogiai inkorporuoti į LR CK, verčia interpretuoti nuostatas, kaip jos yra komentuojamos UNIDROIT principuose.

Esminiu skirtumu tarpų šių dviejų teisės normų būtų galima įvardyti tai, kad esminės šalių nelygybės atveju viena sutarties šalis nesąžiningai pasinaudoja kitos šalies silpnumu, tačiau nedaro kitai šaliai tiesioginio spaudimo verčiant sudaryti sutartį pastarajai nenaudingomis sąlygomis. Tuo tarpu 1.91 straipsnyje įtvirtintais atvejais (t.y. realaus grasinimo, apgaulės, ekonominio spaudimo atvejais) būna grasinama ir tiesiogiai verčiama sudaryti sutartį.

Apibendrinant LR CK 1.91 ir 6.228 straipsnių tarpusavio konkurenciją, reikėtų pabrėžti viena esminį dalyką – nepaisant LR CK Šeštosios knygos II dalyje „Sutarčių teisė“ numatytų specialiųjų normų sandorių galiojimo instituto atžvilgiu, visgi LR CK 6.224 straipsnis įtvirtina nuorodą į bendruosius sandorių negaliojimo pagrindus ir tai, kad šiame skyriuje nėra

išimčių iš 1.78 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos taisyklės, reglamentuojančios sandorių pripažinimo negaliojančiais tvarką (tik teismo sprendimu!). Šios nuostatos leidžia manyti, kad visgi prioritetas yra suteikiamas bendriesiems sandorių negaliojimo pagrindams, todėl UNIDROIT principuose nustatytas vienašalis pareiškimas apie sutarties negaliojimą yra negalimas sutarčių atvejais. Atsižvelgiant į išdėstytą analizę ir argumentus, darytina išvada, kad LR CK įtvirtintos normos, liečiančios sutarčių galiojimo klausimą, turėtų būti reformuojamos, suteikiant joms daugiau konkretumo ir aiškumo. Potencialiai būtų galima įžvelgti tokius šios problemos sprendimo būdus:

1. Kadangi šiuo metu Lietuvos civilinėje teisėje įtvirtinto esminės šalių nelygybės institutas yra labai platus, apimantis lygiai tokias pačias aplinkybes, kaip ir LR CK 1.91 straipsnis, duodantis pagrindą teismui pripažinti sutartį negaliojančia pagal nukentėjusiojo kreipimąsi, ir iš tikrųjų kyla problema atribojant šių dviejų normų taikymo atvejus, galbūt būtų žymiai aiškiau ir paprasčiau apibrėžti šių dviejų tarpusavyje konkuruojančių LR CK straipsnių normų taikymo ribas, jei Lietuvos Respublika perimtų bendrosios teisės valstybių (pvz., JAV, Anglijos) patirtį ir susiaurintų, arba sukonkretintų, esminės šalių nelygybės instituto taikymo pagrindą, kaip antai JAV teisė įtvirtina konkretų pagrindą – piktnaudžiavimą įtaką dėl susiklosčiusių pasitikėjimo santykių (esant 2.8 skyriuje aptartoms pagrindinėms keturioms aplinkybėms). Tokiu atveju nekiltų LR CK 1.91 ir 6.228 straipsnių persidengimo galimybių ir kiekvienas straipsnis reguliuoti atskiras situacijas.

2. Kita vertus, Lietuva galėtų sekti ir Vokietijos, Kanados provincijos Kvebeko pavyzdžiais ir sugriežtinti esminės šalių nelygybės institutą sutarties nutraukimo dėl šalių interesų pusiausvyros pažeidimo klausimo sprendimą atiduodant jį tik teismo diskrecijai ir nepaliekant pačiai nukentėjusiajai šaliai vienašališkai atsisakyti nuo sutarties be kompetentingų institucijų intervencijos. Tačiau šitoje vietoje iškart kyla klausimas, ar tokiu atveju LR CK išliktų moderniu teisės aktu vertinant Lietuvos siekį suvienodinti bendrosios sutarčių teisės taisykles? Galbūt esminės šalių nelygybės instituto priskyrimas prie bendrųjų sutarčių negaliojimo pagrindų, kuriems esant sutartis negaliojančia gali būti pripažinta tik teismo, nenulemtų LR CK nešiuolaikiškumo bei neatitikimo privatinės teisės vienodinimo tikslams? Tačiau tikrai aišku, kad racionalus tam tikrų tarptautinio pobūdžio normų perkėlimas į nacionalinę teisę, užtikrinant tiek tradiciškai galiojusių, tiek naujųjų taisyklių stabilumą bei tarpusavio suderinamumą, apspręstų valstybės išmintingą ir labai adekvatų požiūrį į vidaus teisės harmonizavimo procesą.

Išvados

1. Daugumos šiuolaikinių teisės sistemų įtvirtinama esminės šalių nelygybės koncepcija savo šaknis randa Romėnų teisėje, kurios viešpatavimo laikais buvo visuotinai pripažinta Laesio enormis doktrina, jau tada suteikusi pardavėjui teisę atsisakyti nuo nesąžiningos jo atžvilgiu pirkimo-pardavimo sutarties. Tačiau Laesio enormis doktrina daugelio autorių traktuojama kaip gana primityvi, kadangi įsipareigojimų vertės skirtumas pats savaime negali lemti sutarties negaliojimo. Todėl šiuolaikiniame pasaulyje egzistuoja žymiai pakoreguota bei išplėtota Laesio enormis doktrinos atmaina – kvalifikuotos esminės šalių nelygybės institutas, leidžiantis sąžiningai šaliai atsisakyti nuo sutarties, jeigu kita šalis itin nesąžiningai pasinaudojo jos silpnumu arba įgijo nepagrįstai didelį pranašumą.
2. Tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtinamas esminės šalių nelygybės institutas nėra absoliutaus pobūdžio. Jis sulaukė daug kritikos dėl savo netobulumo, kadangi patys UNIDROIT principai skirti sureglamentuoti tik tarptautinius komercinius santykius, kurių dalyviais dažniausiai būna verslo subjektai, pasižymintys vienu labai svarbiu ir neatsiejamu nuo jų veiklos požymiu – profesine kompetencija. Tuo tarpu esminį sutartinių prievolių disbalansą reglamentuojantis institutas šiems subjektams gali būti pritaikytas labai sunkiai, vertinant jų padėtį komerciniuose santykiuose. Savo praktinį pritaikomumą jis dažniausiai įgyja kalbant apie pavienius vartotojus. Todėl kiekviena valstybė, perimdama tarptautinio pobūdžio teisės aktų normas, turi būti labai atidi interpretuodama normas, reglamentuojančias esminę šalių nelygybę, bei atsižvelgti į sisteminį vidaus teisės aktų normų tarpusavio ryšį.
3. Lyginant esminę šalių nelygybę reglamentuojantį institutą su kitais visuotinai pripažįstamais sandorių negaliojimo pagrindais, svarbu atkreipti dėmesį į sudarytos sutarties interesų pusiausvyros pažeidimo atsiradimo momentą. Vadovaujantis UNIDROIT principų 3.10 straipsniu bei PECL principų 4:109 straipsniu, šalis gali vienašališkai atsisakyti nuo sudarytos sutarties tik tuo atveju, jei šalių interesų pusiausvyra egzistavo iki sutarties sudarymo. Tuo tarpu, jeigu tokie šalių įsipareigojimų neatitikimai atsiranda esant sudarytai sutarčiai, šiems santykiams taikomos atitinkamos kitos teisės aktų normos (pavyzdžiui, nuostatos, reglamentuojančios atsisakymą nuo sutarties dėl pasikeitusių aplinkybių).
4. Kalbant apie esminės šalių nelygybės įtvirtinimą pasaulio valstybių nacionalinėse teisės sistemose, labai svarbu pabrėžti, kad lyginant su kitų valstybių teisės aktais, LR CK 6.228 straipsnis tiesiogiai atkartoja nuostatas dėl sutarties šalių interesų pusiausvyros pažeidimo iš tarptautinio teisės akto – UNIDROIT principų. Tuo tarpu kitų valstybių

aktai, vienaip ar kitaip paliečiantys sutartinius teisinius santykius, neįtvirtina esminės šalių nelygybės sąvokos kaip tokios bei jos nereglamentuoja. Esminis šalių tarpusavio interesų pusiausvyros pažeidimas yra vertinamas sistemingai analizuojant teisės aktų normas, ir šios pusiausvyros reglamentavimas turi būti išvedžiojamas iš įvairių teisės normų konteksto.

5. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.228 straipsnyje įtvirtinta esminės šalių nelygybės koncepcija dažniausiai praktikoje yra taikoma tokiems sutartiniams santykiams, kur viena iš šalių yra vartotojas (t.y. vartojimo sutartims). Kai abi šalys yra verslininkai galimybė atsirasti šalių interesų pusiausvyros pažeidimui žymiai sumažėja, kadangi verslininkai yra profesionalai ir veikia savo rizika, todėl jie negali grįsti atsiradusios nelygybės nežinojimu, nepatyrimu, derėjimosi galios nelygybe ar pan., nes atsižvelgiant į jų socialinę padėtį, jie patys savo iniciatyva privalo domėtis svarbiomis sutarčiai detalėmis.
6. Lietuvos Respublikos teismų praktika rodo, kad Lietuvoje esminės šalių nelygybės principas visa apimtimi taikomas ne visiems santykiams, atsirandantiems sutarties pagrindu. Vienas iš taikliausių to pavyzdžių – darbo santykiai, atsirandantys darbo sutarties pagrindu. Čia, vertinant darbo sutarties prigimtį ir tikslą, prastesnėje padėtyje sutarties sudarymo metu atsidūrusi šalis neturi teisės imti ir esminės šalių nelygybės pagrindu atsisakyti nuo sutarties. Tačiau tai nereiškia, kad darbo santykiuose šalių pusiausvyra neturi būti atstatyta – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nukentėjusiai šaliai suteikia teisę kreipti į teismą dėl tam tikros sutarties sąlygos, pažeidžiančios šalių interesų pusiausvyrą, panaikinimo arba modifikavimo. Toks interpretavimas rodo dalinį esminę šalių nelygybę įtvirtinančios normos pritaikymą darbo teisiniuose santykiuose.
7. Lietuvos Respublika, eidama bendrosios sutarčių teisės vienodinimo keliu, visgi nesiryžo perimti tarptautiniuose sutarčių teisę reglamentuojančių aktų nuostatų visa apimtimi. Atsižvelgiant į tai, kad tiek UNIDRPOIT principai, tiek Europos sutarčių teisės principai suteikia šaliai, kurios interesai pažeidžiami, teisę vienašališkai atisakyti nuo sutarties ne tik esminės šalių nelygybės pagrindu, bet ir dėl suklydimo, apgaulės, grasinimo ir t.t., Lietuva liko ištikima savo nusistovėjusioms tradicijoms ir suklydimo, apgaulės, grasinimo ir kitų subjektyviųjų sutarčių negaliojimo pagrindų konstatavimo klausimą palieka teismų, kaip nepriklausomos teisingumą šalyje vykdančios trečiosios valdžios, prerogatyvai.
8. Kadangi praktiškai nei viena valstybė nėra pajėgi savarankiškai parengti bendrosios sutarčių teisės taisyklių, kurios būtų šiuolaikiškos bei geriausiai atitiktų privatinių santykių poreikius ir visuotinai pripažįstamus standartus, Lietuvos Respublika kaip

pagrindinį modelį vidaus bendrosios sutarčių teisės taisyklėms sukurti pasirinko UNIDROIT ir PECL principų rinkinius. Tačiau priėmusi tokį sprendimą bei, kaip buvo minėta 7 išvadoje, nesugebėjusi atsisakyti tradiciškai vyravusiu sprendimų dėl sandorių galiojimo, valstybė susidūrė su daugelio straipsnių persidengimu. Vienas iš ryškiausių pavyzdžių – LR CK 1.91 ir 6.228 straipsnių konkurencija. Todėl, atsižvelgiant į sisteminį LR CK ir UNIDROIT principų aiškinimą, LR CK įtvirtintos normos, liečiančios sutarčių galiojimo klausimą esant esminiam šalių tarpusavio įsipareigojimų neatitikimui, reformuotinos, siekiant suteikti joms daugiau konkretumo ir aiškumo bendrųjų sandorių negaliojimo pagrindų kontekste.

Ana Ščiglo

2008-12-02

Bibliografija

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas// Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas// Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569.
4. Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 94; 2000. Nr. 85.
5. Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas// Valstybės žinios, 1999, Nr. 30-856.
6. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinis kodeksas. Leidykla „Mintis", Vilnius, 1964.
7. UNIDROIT Principles of International Commercial Contract, 2004 (http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf)
8. The Principles of European Contract Law (prepared by the Commision on European Contract Law) (http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm).
9. Kvebeko civilinis kodeksas internete (http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ/CCQ_A.html).
10. Prancūzijos civilinis kodeksas internete (http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm)

Pagrindinė literatūra lietuvių kalba:

1. Ambrasienė D., Baranauskas E. Ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
2. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996.
3. Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // Justitia. 2006, Nr. 4 (62), P. 2-8.

4. Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Jusititia, 2003.
5. Jarulaitis M. Vienašališko sutarties nutraukimo pagrindai, tvarka bei pasekmės Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje. //Teisės problemos. 2006, Nr. 2 (52). P. 25-39.
6. Drazdauskas S. Bendrosios sutarčių teisęs vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008
7. Gedeikis M. Pareiga elgtis sąžiningai, kai ikisutartiniai santykiai. (http://www.buhalteris.lt/index.php?cid=259&new_id=42599).
8. Kiršienė J., Pakalniškis V. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
9. Zweigert K., Kotz U. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001.

Pagrindinė literatūra kitomis kalbomis:

1. Contract law. Fifth edition. Catherine Elliott and Frances Quinn. Pearson, Longman, 2005.
2. Drazdauskas S. Impact of unification of general contract law on Lithuanian contract law. Summary of doctoral dissertation. Social sciences, law (01 S). Vilnius, 2007.
3. Mikelenas V. The Main Features of the new Lithuanian Contract Law System Based on the Civil Code of 2000. Juridica International. I 2005. ISSN 1406-1083. PP. 42-50.
4. Mikelenas V. Unexpected circumstances. (http://www.unexpected-cercumstances.org/Unexpected%20Circumstances-lithuania.doc).
5. Ahmet Cemil Yildirim. Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria? (http://elaw.murdoch.edu.au/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf).
6. Gordley J. Equality of Exchange. California, Law Review. 1981, vol. 69 (http://ndebates.com/board/government/97.htm).
7. Hartkamp A. Principles of Contract Law (Hartkamp A. Towards a European Civil Code (http://frontpage.csb.dk)).
8. Linzer P. Validity Under Chapter 3 of the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/Linzer.html).
9. Perillo, Joseph M. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts: The Black Letter Text and a Review. 63 Ford L. Rev. (1994).
10. Zwalve W.J. *SNELL V. BEADLE* – The Privy Council on Roman Law, Norman customary law and the ius commune. Leiden, 2002. (http://openaccess.leidenuniv.nl).

11. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts with Official commentary, 2004 (www.unidroit.org).
12. Unexpected circumstances. Slovenian report by Matjaž Tratnik, Univercity of Meribor (www.unexpected-circumstances.org/Slovenian%20report.doc).
13. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая. Общие положения. Москва, 2000.
14. Римское частное право. И.С.Перетерский, И.Б.Новицкий и др. Москва: Юриспруденция, 1999 (http://yuridlit.narod.ru/11/01/ch35_1.html).

Teismų praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje *Č.Gaudinskas v. L.Briedienė,* Nr. 3K-3-273/2005, bylų kategorija 36.1.
2. Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 15 d. nutartis civilinėje byloje *Violeta Šeduikienė v. UAB „Klaistuva“* , Nr. 3K-3-975/2003, bylų kategorija 37.6, 37.8, 38.2.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje *R.Kozlovskis, L.Kozlovskaja, M.Kozlovskis v. A.Tomaševič,* Nr. 3K-3-863/2003, bylų kategorija 15.2.2.6; 37.10.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gegužės 4 d. nutartis civilinėje byloje *E.Petrauskas v. S.Mickevičienė,* Nr. 3K-3-257/2005, bylų kategorija 35.3.6.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje *G.Andriuškevičius v. AB „Alytaus tekstilė“,* Nr. 3K-3-353/2004, bylų kategorija 2.3.1; 2.11; 5.3.2.1; 22.1.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje *Ž.M. v. UAB „Eika“*, Nr. 3K-3-511/2006, bylų kategorijos 35.4, 35.5, 42.4 (S).

Internetinės svetainės:

1. Lietuvos Respublikos Seimas www.lrs.lt.
2. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas www.lat.lt .
3. Europos Sąjungos teisės aktai www.europa.eu.int .
4. UNIDROIT www.unidroit.org .
5. Laisvoji elektroninė enciklopedija http://lt.wikipedia.org .
6. Энциклопедия Брокгауза Ф. А. И Ефрона И. А. (1890-1916 г.г.), www.brocgaus.ru/text/000/460.htm.

7. Kai kurių bylų, susijusių su piktnaudžiavimu įtaka („*undue influence*“) apžvalga internetiniame puslapyje http://www.directeducationservices.ltd.uk/page33.html.
8. Periodinių leidinių svetainės: www.verslozinios.lt, www.juridica.ee .

Santrauka

Esminės šalių nelygybės instituto, įtvirtinamo tiek tarptautiniu mastu, tiek daugelio pasaulio valstybių vidaus teisėje individualiai (ne visada tiesiogiai nurodant institutą reglamentuojančias normas, bet išvedant jo egzistavimą nacionalinėje teisėje sistemiškai analizuojant kitas taisykles), užuomazgos slypi dar Romėnų teisėje, kurioje jos viešpatavimo laikais buvo pripažįstama *Laesio enormis doktriną*, reiškianti „nepagrįstai didelę žalą“, kurią galėjo patirti pardavėjas, jei jo praduodama prekė buvo parduota už kainą, neatitinkančią tikrosios prekės vertės, ir suteikianti pardavėjui teisę atsisakyti nuo tokios sutarties.

Šiandien, kompleksiškai analizuojant esminio šalių sutartinių prievolių disbalanso reglamentavimą įvairiose teisės sistemose, pastebima, kad minėta Laesio enormis doktrina, paveikta besikeičiančiu teisės sampratos aiškinimu, evoliucionavo į *kvalifikuotą esminę šalių nelygybę*, suteikiančią sąžiningai šaliai anuliuoti sutartį, jeigu kita šalis pasinaudojo jos silpnumu itin nesąžiningai arba gaudama neproporcingai didelį pranašumą.

Pagrindiniai šio instituto bruožai, kuriuos išskiria praktiškai kiekviena teisės sistema, kurioje šis institutas yra reglamentuojamas, yra vienos iš šalių *nesąžiningumas* kitos šalies atžvilgiu bei pasinaudojimas kitos šalies *silpnumu* (dėl nepatyrimo, nežinojimo, susiklosčiusių sunkių aplinkybių ir pan.), dėl ko nesąžininga šalis įgyja *nepagrįstai didelį pranašumą* ir tokiu būdu yra pažeidžiama sutartinių santykių dalyvių *interesų pusiausvyra*.

Šis gana modernus ir liberalus institutas, suteikiantis šaliai vienašališkai atsisakyti nuo sutarties dėl esminio šalių tarpusavio įsipareigojimų neatitikimo savarankiškai pareiškiant apie tokios sutarties negaliojimą, pirmiausia buvo įtvirtintas dokumentuose, kuriais buvo žengtas žingsnis link bendrosios sutarčių teisės vienodinimo – tai UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų ir Europos sutarčių teisės principų rinkiniai.

Dėl to daugelis link privatinės teisės vienodinimo einančių valstybių pasirinko būtent UNIDROIT ir PECL principus kaip pagrindinius modelius bendrosios sutarčių teisės taisyklėms nacionalinėje teisėje kurti.

Lietuvos privatinė teisė buvo atkuriama būtent tuo laiku, kai sutarčių teisės vienodinimas buvo įgavęs didžiausią pagreitį. Atsižvelgiant į tai, daugybė nuostatų dėl sutarčių galiojimo, tarp jų ir UNIDROIT principų 3.10 straipsnis, reglamentuojantis esminę nelygybę (*gross disparity of parties*), buvo perkeltos į LR CK, nekoreguojant jų apimties, bet tiesiog pažodžiui atkartojant UNIDROIT principuose įtvirtintas taisykles.

Tačiau perkėlusi UNIDROIT principų 3.10 straipsnio nuostatas į LR CK bei neįvertinusi sisteminio vidaus teisės normų tarpusavio ryšio, Lietuva susidūrė su konkurencija dviejų teisės normų, reglamentuojančių analogiškas situacijas, tačiau numatančias skirtingas

procedūras bei teisines pasekmes. Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo metu išsaugojusi kai kuriuos tradiciškus sprendimus, Lietuva neišvengiamai susidūrė su LR CK 1.91 straipsnio, reglamentuojančio sandorio pripažinimą negaliojančiu dėl apgaulės, grasinimo, ekonominio spaudimo ar kitų susidariusių sunkių aplinkybių tik esant pareikštam nukentėjusiojo ieškiniui, ir 6.228 straipsnio, įtvirtinančio sąžiningos šalies teisė vienašališkai pareikšti apie sutarties negaliojimą, persidengimu.

Atlikus įvairių teisės sistemų bei LR CK nuostatų sisteminę analizę, visgi reikėtų pabrėžti, kad LR CK nuostatos dėl sandorių instituto neleidžia manyti, kad būtų teisinga leisti šaliai vienašališkai atsisakyti nuo sutarties, tad prioritetas vis dėlto turėtų būti suteikiamas bendriesiems sandorių negaliojimo pagrindams. Todėl darytina išvada, kad LR CK įtvirtintos normos, liečiančios sutarčių galiojimo klausimą esant esminiam šalių tarpusavio įsipareigojimų neatitikimui, turėtų būti reformuojamos, suteikiant joms daugiau konkretumo ir aiškumo bendrųjų sandorių negaliojimo pagrindų kontekste.

Summary

According to the article 6.228 of the new Civil Code of the Republic of Lithuania, a party may rescind a contract or a separate term thereof if at the time of the conclusion of the contract the contract or its term unjustifiably gives the other party excessive advantage and that in such cases, among other circumstances, regard must be also paid to the fact that one party has taken unfair advantage of the other's dependent position, or of the other party's economic difficulties, urgent needs, or of the latter's economic weakness, lack of information or experience, his inadvertence or inexperience in negotiations.

The essential goal of the master's final thesis is to investigate how effectively the above mentioned concept is implemented in the national law of Lithuania and another countries' as well and what was the main inducement for adoption almost all over the world of the norm providing the right for disadvantaged party to rescind from a contract on the grounds of gross disparity. The hypothesis of the thesis states that taking into account only Lithuanian law system interests of the parties' of a contract are safeguarded regarding to the disproportion between the parties' obligations.

It is generalized that the concept of gross disparity is well known among the great deal of countries all over the world, however each country reserves the right to interpretate this idea and regulate the cases regarding the breach of equilibrium of parties' interests according to their national law. Talking solely about Lithuania, its essential to emphasize that in the country the norm, establishing the gross disparity, is state very clearly and is implemented quite effectively in accordance with the newest international regulations such as UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and Principles of European Contract Law.

As Lithuania's contract law had been created when the unification of private law was on its peak, the country had chosen UNIDROIT and PECL principles exactly as the main model while creating rules of Lithuanian general contract law. However Lithuania didn't emphasize the importance of systematic correlation between norms of national law. As a result, the impact of unification of general contract law on Lithuanian contract has left its downside – Lithuania didn't resolve to abandon some of its traditional rules and cause of that was confronted with overlap of rules, regulating quite similar situations – articles 1.91 and 6.228 of the Civil Code of the Republic of Lithuania. Such a situation – competition of two rules: the modern one (article 6.228) and the traditional one (article 1.91) – raises a question to what of the rules priority should be given. This leads to a conclusion that the rules of the Civil Code of the Republic of Lithuania need to be reformed in order to warrant the clearness of their application on practice.